

government, in such a way that it harms or undermines the physical or psychological security, self-esteem, or human dignity of another person.”

2. Indicators of Violence

Violence is identified by two main indicators. In the absence of both, an act cannot be classified as violence:

1. The act, threat, or neglect that causes harm must be predictable and preventable, in other words, avoidable.
2. There must be at least one party that suffers harm or damage, ranging from minor to severe. The greater the harm, the greater the violence, and correspondingly, the greater the responsibility and penalty for its perpetrators.

3. Agents of Violence

Perpetrators of violence may be physical or nonphysical, intentional or unintentional, structural or non-structural, essentially any factor in which human agency plays a role in producing violence. Based on agency, violence may be categorized into five main types:

1. **Individual violence:** Violence caused by one or several individuals acting independently with personal motives.
2. **Collective violence:** Violence perpetrated by a group of individuals connected by relations or shared motivations, or encouraging one individual to commit violence.
3. **Organizational violence:** Violence committed by non-state groups, movements, parties, unions, and similar entities with organizational structures.
4. **Arbitrary–rentier violence:** A compound notion (from “arbitrary” and “rentier”), referring to acts of violence by officials, managers, or factions within government and affiliated institutions, or members of security and military organizations, who act arbitrarily and exploit their positions and access to public or state resources.
5. **Structural violence:** Violence rooted in the political and administrative system, governmental or quasi-governmental organizations, and civic institutions through policies, legislation, and decision-making that lead to varying levels of harm.

General Types of Violence

1. Overt Violence

Overt violence refers to direct and observable harm inflicted on the human body. It has three indicators: 1. it is intentional, with the perpetrator’s goal being violence from the outset; 2. it is physical and direct, targeting the human body; 3. it or its effects are immediate and observable.

Definition:

“Overt violence is any form of action, threat, or neglect—real, formal, or symbolic—intentionally undertaken, that results in immediate and observable physical harm to the human body, regardless of its form or degree.”

2. Silent Violence

Silent violence has one central indicator: its perpetrators do not primarily or intentionally aim to harm others. Rather, harm arises as a by-product of actions, policies, decisions, incompetence, ambitions, negligence, or irresponsibility.

Definition:

“Silent violence consists of forms of physical or psychological harm where the intention of the actors is not primarily to injure, but the outcomes of their actions, policies, legislation, or decisions nonetheless result in violence.”

Silent Physical Violence: Definitions and Examples

Definition:

“Silent physical violence refers to any direct or indirect, immediate or gradual, demonstrable harm to the human body resulting from the positive or negative actions,

policies, legislation, or decisions of individuals, organizations, or governments, even though there was no explicit intention to inflict such harm.”

The types of physical silent violence include:

- 1. Nutritional violence** – Harm caused by actions, policies, or decisions related to food and nutrition that directly or indirectly compromise public health.
- 2. Medical violence** – Failures in health and medical policies or decisions that prevent citizens from receiving optimal healthcare services.
- 3. Traffic-related violence** – Harm caused by transportation policies or regulations that jeopardize citizens’ health.
- 4. Industrial violence** – Production or importation of industrial goods harmful to health, when safer alternatives are available.
- 5. Occupational violence** – Workplace accidents resulting from lack of safety standards, training, or oversight.
- 6. Wave-related violence** – Harm caused by communication waves or satellite jamming signals at harmful levels.
- 7. Natural violence** – Bodily harm from natural disasters, provided they were predictable and preventable.
- 8. Masochistic violence** – Self-inflicted physical harm, the most prominent example being suicide.

Silent Non-Physical Violence: Definitions and Examples

Definition:

“Silent non-physical violence refers to the undermining of individuals’ psychological security, mental well-being, self-respect, and human dignity caused by the actions, policies, legislation, or decisions of individuals, groups, organizations, or governments—whether real, formal, or symbolic—provided that the harm was avoidable.”

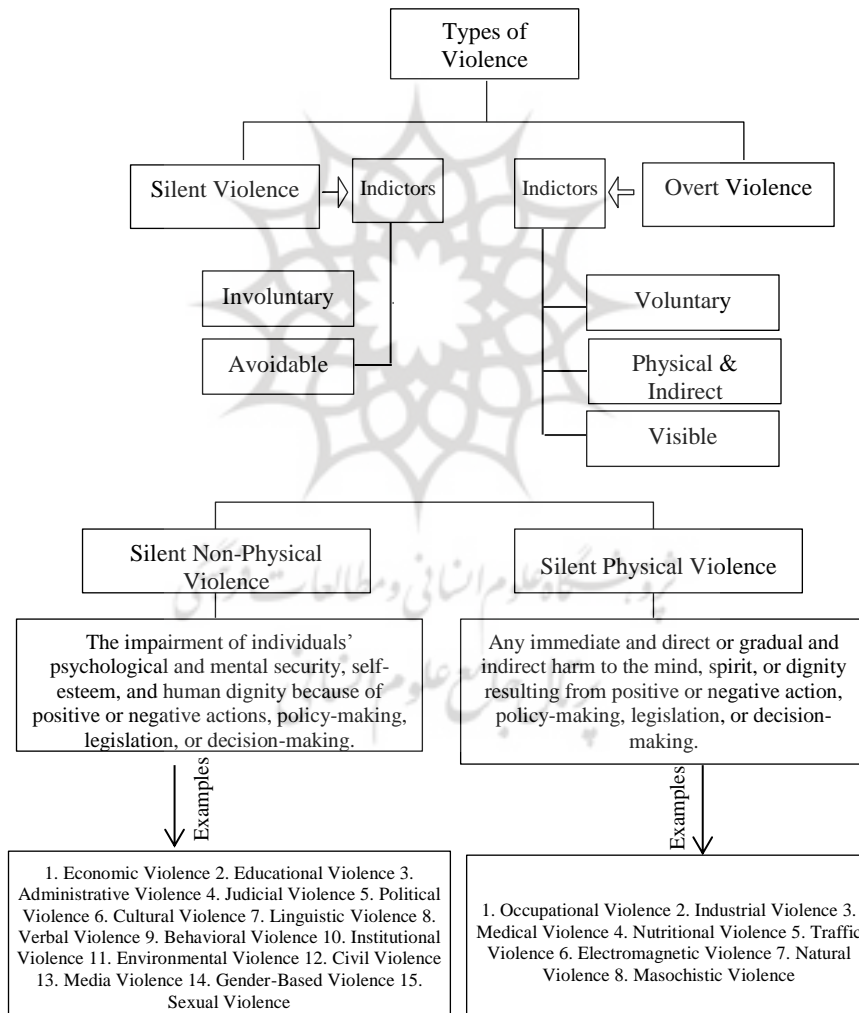
The types of nonphysical silent violence include:

- 1. Economic violence** – Policies or decisions that compromise human dignity and mental security in economic life.
- 2. Educational violence** – Failures in educational policies at all levels that undermine dignity and self-respect.
- 3. Administrative violence** – Policies and procedures in political or administrative systems that harm citizens’ dignity or lead to other forms of violence.
- 4. Judicial violence** – Failures or inefficiencies in judicial processes that harm the dignity of litigants.
- 5. Political violence** – Failures in political systems that deprive citizens of fundamental rights and compromise their dignity.
- 6. Cultural violence** – Practices, customs, or decisions that insult or degrade individuals’ identity, ethnicity, language, or heritage (except where neutral scholarly critique is involved without leading to overt violence).
- 7. Linguistic violence** – Use of words, metaphors, or rhetorical devices that insult or demean others.
- 8. Verbal violence** – Harsh tones, offensive speech, or neglectful silence that humiliates or mocks others.
- 9. Behavioral Violence:** “Behavioral violence refers to any kind of action—whether positive, negative, or through neglect—that, in any context or form, leads to the humiliation, mockery, or harm of others, or undermines their psychological security, self-esteem, and human dignity.”
- 10. Symbolic violence** – Use of visual, artistic, or literary symbols to insult, degrade, or ridicule others.

- 11. Environmental violence** – Policies or actions that damage ecosystems, pollute, waste resources, or harm biodiversity.
- 12. Civic violence** – Urban policies or decisions that damage public or historical spaces, causing distress to citizens.
- 13. Media violence** – Production or dissemination of media content that normalizes or promotes violence or causes mental distress.
- 14. Gender-based violence** – Policies or actions that result in gender-based injustice, discrimination, or the suppression of talent and creativity based on sex
- 15. Sexual Violence:**“Sexual violence refers to any attitudes, beliefs, customs, laws, socio-cultural pressures, behaviors of others, or similar factors that, whether directly or indirectly, openly or covertly, hinder the fulfillment of sexual needs or result in the suppression of sexual instincts by oneself or others.”

Chart 1. Types and examples of violence and silent violence

Conclusion

A significant share of both overt and silent violence is produced by those who claim to oppose violence. Many rulers and decision-makers perpetuate violence under the banner of peace and friendship. As a result, social problems become so entangled and complex that they are difficult to understand, let alone resolve.

Understanding such complexities requires turning first to political philosophy—to grasp the essence of human beings, society, power, politics, and governance. From there, one must consult political and social thought to identify long-term solutions, and then employ disciplines such as political science, sociology, psychology, and other interdisciplinary fields to design actionable programs. These programs must be entrusted to competent managers, chosen through transparent and competitive processes based on meritocracy, and implemented under systems of accountability and oversight.

Today, indicators of good governance include rule of law, participation, monitoring, accountability, transparency, efficiency, responsibility, consensus-building, equality of rights, and effectiveness. One of the most crucial indicators of an ideal government is its uncompromising effort to minimize -if not eliminate- overt violence, particularly bloodshed; to eradicate silent physical violence; and to reduce silent non-physical violence to the greatest extent possible. While good governance indicators contribute significantly to reducing violence, the reduction of violence should be considered an independent criterion in the evaluation and ranking of governments.

Keywords: Violence, Silent forms of Violence, Nonphysical Violence, Peace, Political System.

References

Holy Quran

Nahj al-balāgha (1993). (S.J. Shahidi, Trans.). Tehran, Iran: Elmi va Farhangi Publishing Company. [In Arabic]

Abd al-Hamid ibn Abi al-Hadid al-Mutazili (2025). *Sharh-e Nahj al-balāgha [Commentary on Nahj al-Balāgha]* (Vol. 17). Qom, Iran: Ayatollāh Mar'ashi Library. [In Arabic]

Abdur-Rahman Mubarakpuri (Commentator). (n.d.). *Tuhfat al-ahwadhī bi-sharh Jāmi' al-Tirmidhi* (Vol. 4) [Gift of al-Ahwadhī: Commentary on al-Tirmidhi's Jāmi']. Beirut, Lebanon: Dār al-Fikr. [In Arabic]

Abu Bakr Ahmad Ibn Husayn ibn Ali al-Bayhaqi (1925). *Al-sunan al-kubrā* (Vol. 9). Hyderabad, India: Majlis Dā'irat al-Ma'ārif al-Nizāmiyya al-Kafā'iyya. [In Arabic]

Abu Yusuf al-Qadi. (1979). *Kitāb al-xarāj [The book of taxation]*. Beirut, Lebanon: Dār al-Ma'rifa. [In Arabic]

Agnew, R. (2006). *Pressured into Crime: An Overview of General Strain Theory*. New York: Roxbury Pub.

Aḥmad Ibn Alī Khaṭīb Al-Baghdādī. (n.d.). *Tāriḫ Baghdād* (Vol. 9) [History of

- Baghdad]. Beirut, Lebanon: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya. [In Arabic]
- Aḥmad Ibn Yaḥyā ibn al-Balādhurī. (2019). *Fatḥ al-buldan [Conquests of the lands]*. Beirut, Lebanon: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya. [In Arabic]
- Albrecht, G. (2005). *Sociological Approaches to Individual Violence and Their Empirical Evaluation* in W. Heitmeyer & J. Hagan (Eds.), *International handbook of violence research*. (pp. 611–656). Netherlands: Springer Netherlands.
- Ali ibn Ahmad ibn Hazm. (2009). *Al-ahkām fi uṣul al-ahkām [Rulings in the principles of jurisprudence]* (Vol. 2). Beirut, Lebanon: Al-Maktabah al-Asriyya. [In Arabic]
- Ali ibn Musā Sayyid ibn Ṭāwus (1996). *Kashf al-mahajja li-thamrat al-mahajja [Unveiling the path to the fruit of the path]*. Qom, Iran: Bustān-e Ketāb. [In Arabic]
- Alikhani, A. (2022). *Raveš-e lāye'i dar andiše-pežuhi [Layered method in thought research]*. Tehran, Iran: Negāh-e Mo'āser. [In Persian]
- Arasta, M. (2000). *Ehtemām be ārā-ye 'omūmī va did-e mardom dar negāh-e 'Alī [Attention to public opinion and people's views in Imam Ali's perspective]*. *Islamic Government Quarterly*, (17), 5–24. [In Persian]
- Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication*, 28(3).
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture* (R. Nice, Trans.). London: Sage Publications.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture* (R. Nice, Trans.). London: Sage Publications.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (2014). *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Coser, A. L. (1964). *The Function of Social Conflict*. New York: Simon & Schuster.
- Dollard, J. (2001). *Frustration and Aggression*. Oxford Shire: Routledge.
- A. J. (1972). *Aggression: A view of theory building in psychoanalysis*. *Journal of*

- the American Psychoanalytic Association*, 20(3).
- Featherstone, R., & Deflem, M. (2003). Anomie and strain: Context and consequences of Merton's two theories. *Sociological Inquiry*, 73(4).
- Ferracuti, F., & Wolfgang, M. E. (2010). *The subculture of violence: Towards an integrated theory in criminology*. Oxford Shire: Routledge.
- Ferracuti, F., & Wolfgang, M. E. (Eds.). (2010). *The subculture of violence: Towards an integrated theory in criminology*. Oxford Shire: Routledge.
- Ferracuti, F., & Wolfgang, M. E. (Eds.). (2013). *The subculture of violence: Towards an integrated theory in criminology* (Reprint ed.). Oxford Shire: Routledge.
- Freud, S. (1961). *Beyond the Pleasure*. New York. London: WW. Norton & Company, Frustration–Aggression Theory
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3).
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3).
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. New York: Sage Publication Ltd.
- Galtung, J. (2014). *A Theory of Civilization: Overcoming Cultural Violence*. Kolofon Press.
- Ghasemi, H. (2021). *Marja'-e pežuheš [Research reference]*. Tehran, Iran: Andīše-ārā. [In Persian]
- Greenland, I., & Göçek, F. M. (2022). *Cultural violence and the destruction of human communities*. Oxford Shire: Routledge.
- <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- Ibn Shoba Harani, H. (2008). *Toḥaf al-'oqul 'an āl al-rasul* (Vol. 1) [Gifts of the Intellect from the Family of the Prophet (peace be upon him)]. Tehran, Iran: Islamic Propagation Organization and International Printing and Publishing Company. [In Arabic]
- Iman, M. (2018). *Raveš-šenāsi-ye taḥqiqāt-e keyfi [Methodology of qualitative research]*. Qom, Iran: Ḥawzah va Dānešgāh Research Institute. [In Persian]
- Jalal al-Din Abd al-Rahman al-Suyuti. (1994). *Mukhtasar sharh al-jāmi' al-saghir lil-Manāwi* (Vol. 2) [A concise commentary on al-Manāwī's al-Jāmi' al-Saghir]. N.p.: Dār Iḥyā' al-Kutub al-'Arabiyya. [In Arabic]
- Khanifar, H., & Moslemi, N. (2023). *Mabānī va fosūl-e ravešhā-ye pežuheš-e keyfi [Foundations and chapters of qualitative research methods]* (Vol. 2).

- Tehran, Iran: Negāh-e Dāneš. [In Persian]
- Lorenz, K. (2002), *On Aggression*. Oxford Shire: Routledge.
- McDougall, W., *An Introduction to Social Psychology*. New York: Dover Publications, 2003.
- Merton, R.K. (1949). Social structure and anomie: revisions and extensions. In R.N. Anshen (Ed.), *The Family: Its Functions and Destiny* (pp. 226–257). Harper.
- Merton, R.K. (1957). Social Structure and anomie. In R.K. Merton (Ed.), *Social Theory and Social Structure* (pp.185-214). New York, The Free Press.
- Merton, Robert (1938). "Social Structure and Anomie". *American Sociological Review*. 3 (5).
- Messner, S.F., & Rosenfeld, R. (2012). *Crime and the American Dream*. Cengage Learning.
- Muhaddith Nuri. (2029). *Mustadrak al-wasā'il* (Vol. 11) [Supplement to al-Wasā'il]. Qom, Iran: Āl al-Bayt Institute. [In Arabic]
- Muhammad ibn Hasan al-Harāni. (2025). *Tuhaf al-'oqul* (A. Akbar Ghaffari, Ed.) [Gifts of the intellect]. Qom, Iran: Jāme'e-ye Modarresin. [In Arabic]
- Muhammad ibn Hasan Hurr 'Amili. (1995). *Wasā'il al-Shī'a* [Means of the Shī'a]. Qom, Iran: Āl al-Bayt li-ehya' al-Torath. [In Arabic]
- Muhammad ibn Muhammad Shu'ayri. (n.d.). *Jāmi' al-akhbār* [Collection of reports]. Najaf, Iraq: Al-Maktabah al-Haydariyyah. [In Arabic]
- Newman, G.R, Clarke R.V. G., Shoham, S.G. *Rational Choice and Situational Crime Prevention: Theoretical Foundations*. (1997). United Kingdom: Dartmouth.
- Pawlett, W. (2016). *Violence, society and radical theory: Bataille, Baudrillard and contemporary society*. Oxford Shire: Routledge.
- Rickwood, D. (2011). Crime culture and violence. *Australian Journal of Forensic Sciences*, 43(4).
- Schinkel, W. (2010). *Aspect of Violence: A Critical Theory (Cultural Criminology)*. London: Palgrave Macmillan.
- Ṭabarani (1995). *Al Mujam Al Awsat* [The Middle Dictionary] (T. Awaḍallāh, Ed.; Vol. 6). Cairo, Egypt: Dār al-Ḥaramayn. [In Arabic]
- United Nations General Assembly. (1993). Declaration on the Elimination of Violence against Women (A/RES/48/104). Retrieved from [https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/ declaration-](https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-)

elimination-violence-against-women.

United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. Retrieved from
World Health Organization. (2002). World report on violence and health.
Geneva: WHO. Retrieved from: <https://www.who.int/publications/i/item/9241545615>

Wright, J. P. (2010). *Rational choice theories*. Oxford bibliographies online
research guide. Oxford: Oxford University Press.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

خشونت‌های بی صدا

*علی اکبر علیخانی^۱

۱. استاد گروه مطالعات غرب آسیا، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: <https://www.samimnoor.ir/view/fa/SimilarityResult7?ItemID=1031854/3%>

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735790.1404.20.3.5.0>

چکیده

بسیاری از مشکلات و مسئله‌های امروز ایران در قالب خشونت‌های بی صدا قابل فهم و تحلیل هستند. نگارنده، خشونت را به دو نوع کلی «خشونت آشکار» و «خشونت بی صدا» تقسیم کرده است. مسئله مقاله حاضر، شناخت خشونت‌های بی صدا و پرسش اصلی، این است که «تعریف و انواع خشونت‌های بی صدا چیست؟» و «عاملان آن‌ها چه مسئولیت‌های دنیوی و اخروی‌ای دارند؟» بخش نخست و دوم مقاله، با تعیین چارچوب کلی بحث به تعریف، شاخص‌ها، و انواع خشونت به لحاظ عاملیت می‌پردازد یا به بیان روشن‌تر، عاملان و خالقان خشونت را بررسی می‌کند. بخش دوم، انواع کلی خشونت را در قالب دو دسته خشونت‌های آشکار و خشونت‌های بی صدا به بحث می‌گذارد و هرکدام را تعریف می‌کند. خشونت‌های بی صدا، انواع آسیب‌های روحی و جسمی هستند که اراده و هدف عاملان آن‌ها در درجه نخست، آسیب زدن به دیگران نیست؛ ولی پیامد «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری»‌های مثبت یا منفی آن‌ها، همچنین، بی‌لیاقتی و بی‌توجهی مدیران و تصمیم‌گیران، موجب بروز چنین خشونت‌هایی می‌شود. خشونت‌های بی صدا به دو دسته خشونت‌های بی صدای فیزیکی و غیرفیزیکی تقسیم شده‌اند. در این قسمت، هشت نوع خشونت بی صدای فیزیکی و پانزده نوع خشونت بی صدای غیرفیزیکی دسته‌بندی و تعریف شده‌اند. آخرین قسمت مقاله، مسئولیت خشونت‌های بی صدا را در سه بحث، تبیین می‌کند.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۲۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۷

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

خشونت، خشونت‌های بی صدا، خشونت غیرفیزیکی، صلح، نظام سیاسی

* نویسنده مسئول:

علی اکبر علیخانی

پست الکترونیک: a.alikhani@ut.ac.ir

مقدمه

ایران امروز با مشکلات سیاسی، فرهنگی، و اجتماعی بسیاری روبه‌رو است که بیشتر آن‌ها به تعاملات نادرست انسانی در بخش‌های گوناگون جامعه از نظام سیاسی و نظام اداری گرفته، تا نهادهای مدنی، نهادهای مذهبی و فرهنگی، و مردم—مربوط می‌شود. این مشکلات و مسائل، جسم و روح افراد را می‌آزارد و حل آن به‌عهده همگان، از جمله متخصصان، پژوهشگران، و دانشگاه‌های کشور است. تا ابعاد گوناگون این مشکلات به‌لحاظ علمی گشوده و تحلیل نشود، کاهش یا حل آن‌ها ممکن نخواهد بود. نگارنده، برخی از این مشکلات را در رده‌ی خشونت دسته‌بندی می‌کند و آن‌ها را با تقسیم خشونت به دو نوع کلی «خشونت آشکار» و «خشونت بی‌صدا» توضیح می‌دهد. مسئله این مقاله، شناخت چیستی، ابعاد، انواع، و مصادیق اصلی خشونت‌های بی‌صدا و مسئولیت‌دنیوی و اخروی آن‌هاست. پرسش اصلی این است که «تعریف، شاخص‌ها، و انواع خشونت‌های بی‌صدا چیست؟» و «عوامل آن‌ها چه مسئولیت‌های دنیوی و اخروی‌ای دارند؟»

مقاله، در راستای پاسخ به پرسش اصلی، در پنج بخش اصلی سامان یافته است. بخش نخست و دوم، جنبه پایه‌ای دارند و چارچوب کلی بحث را تعیین می‌کنند. بخش نخست به تعریف، شاخص‌ها، و انواع خشونت به‌لحاظ عاملیت می‌پردازد، به بیان روشن‌تر، عوامل و خالقان خشونت را بحث می‌کند. بخش دوم، انواع کلی خشونت را در دو دسته خشونت‌های آشکار و خشونت‌های بی‌صدا به بحث می‌گذارد و خشونت‌های بی‌صدا را به دو دسته تقسیم می‌کند. مباحث اصلی مربوط به موضوع مقاله در بخش سوم و چهارم ارائه شده است. بخش سوم، به تعریف و تبیین انواع و مصادیق خشونت‌های بی‌صدای فیزیکی اختصاص دارد، و بخش چهارم، خشونت‌های بی‌صدای غیرفیزیکی را تعریف و انواع و مصادیق آن را روشن می‌کند. آخرین قسمت مقاله، به مسئولیت خشونت‌های بی‌صدا می‌پردازد و آن را در سه بحث مسئولیت حقوقی و قضایی، مسئولیت اخلاقی و انسانی، و مسئولیت دینی و اخروی تبیین می‌کند. دغدغه بحث اخیر، کاربردی کردن مباحث پیشین و به‌نوعی کمک به حل مسئله خشونت‌های بی‌صداست.

۱. روش پژوهش

در این پژوهش، هم‌زمان از دو روش استفاده شده است. روش نخست، پدیدارشناسی است. در این روش، پژوهشگر به شناخت مستقیم ویژگی‌های یک پدیده براساس تجربه انسانی

می پردازد، پدیده را با توجه به تجربه‌ها توصیف می‌کند، و سپس، به «نحوه بروز» و «معناسازی حاصل از تجربه» با یک «رویکرد نظام‌مند» اقدام می‌کند. تجربه‌ها می‌توانند هم از نوع «عینی یا تجربه مادی و ملموس» باشند و هم در امور و پدیده‌های «ذهنی و انتزاعی»، فهم و صورت‌بندی شوند (رک: قاسمی، ۱۴۰۰، ۳۸۸). در این روش، پژوهشگر، کنش‌های انسانی را به‌عنوان یک واقعیت، ساخت علمی می‌دهد. به‌نظر آلفرد شوتر، ساخت واقعیت در دو سطح رخ می‌دهد؛ در سطح نخست، کنشگران اجتماعی، رفتارهای روزمره خود را در بستر و زمینه معینی، بر مبنای مقتضیات و شرایط زندگی خود، تفسیر می‌کنند. در سطح دوم، اندیشمندان تلاش می‌کنند دریابند که کنشگران، چگونه این کار را انجام می‌دهند. در چنین حالتی، پژوهشگر در فرایند تفسیر و تشخیص معانی موردنظر خود از مشاهدات انجام‌شده قرار می‌گیرد. معنایی که از سوی پژوهشگر به تجربه الصاق می‌شود، بسیار مهم است و این بدان معناست که از تجربه، چیزی می‌سازد. آنچه در این فرایند ساخته می‌شود، یک پدیدار یا واقعیت است. پدیدارشناسی تفسیری در یک فرایند چهارمرحله‌ای صورت می‌گیرد. در این فرایند، تجربه زیسته انسان، محور تفسیر قرار می‌گیرد (ر.ک. ایمان، ۱۳۹۷، ۲۴-۱۹)..

دوم، روش «توصیف پرمایه^۱» که برای توصیف و تحلیل پدیده‌های فرهنگی-اجتماعی کاربرد دارد و از اصول پارادایم «تفسیری-برساختی» و «انتقادی-تحلیلی» پیروی می‌کند. این روش، فراتر از ظاهرکاوی است و نوعی تعمق، تأمل، و تدبیر برای شناخت لایه‌های متواتر، متعدد، پیچیده، و پنهان در پدیده است. توصیف پرمایه، به‌معنای گذار از سطح ظاهری رفتارها، رویدادها، و مستندات است تا به توصیف دقیق‌تر زمینه‌ها، جزئیات، احساسات، فضاها، روابط اجتماعی، اتفاقات پیرامون، و مهم‌تر از همه، به امور پنهان در لایه‌های مختلف پدیده دست یابد. طبقه‌بندی انجام‌شده در «حیطه شناختی» در این روش نیز کاربرد دارد و دارای شش سطح به‌شرح زیر است: سطح نخست، دانش؛ سطح دوم، درک مطلب و فهمیدن؛ سطح سوم، کاربرد یا به‌کار بستن؛ سطح چهارم، تجزیه و تحلیل؛ سطح پنجم، ترکیب؛ و سطح ششم، ارزشیابی (خنیفر و مسلمی، ۱۴۰۲، ج ۱، ۳۵۷-۳۴۸). در این مقاله، هر شش سطح به‌گونه‌ای درهم‌تنیده به‌پیش رفته است.

1. Thick Description Method

۲. پیشینه و چارچوب نظری پژوهش

در باره انواع خشونت، عمدتاً سه رویکرد کلان وجود دارد که نظریه‌های پرشماری را درون خود جای داده است. این نظریه‌ها را می‌توان در سه حوزه روان‌شناختی، جامعه‌شناختی، و ساختاری-سیستمی دسته‌بندی کرد. نظریه‌های با رویکرد روان‌شناختی، بر ویژگی‌های فردی‌ای مانند غریزه، ناکامی، یادگیری، و... تمرکز دارند. نظریه‌های با رویکرد جامعه‌شناختی، بر گروه و فرهنگ، مانند تضاد، فشار اجتماعی، فرهنگ خشونت، و... متمرکز هستند. نظریه‌های با رویکرد ساختاری-سیستمی بر نهادها و ساختارها تأکید دارند و مباحثی مانند خشونت ساختاری، خشونت نمادین، انتخاب عقلانی خشونت را مطرح می‌کنند. در ادامه هر یک از این موارد، توضیح داده شده است.

۱-۲. نظریه‌های روان‌شناختی خشونت

این دسته از نظریه‌ها، خشونت را ناشی از ویژگی‌های درونی فرد، غریزه‌ها، یا فرایندهای یادگیری فردی می‌دانند. در «نظریه پرخاشگری غریزی»^۱ که فروید و کنراد لورنتس از نمایندگان آن هستند، خشونت را بخشی از سرشت انسان می‌دانند (مک‌دوگال^۲، ۲۰۰۳؛ لورنز^۳، ۲۰۰۲؛ فروید^۴، ۱۹۶۱؛ دالارد^۵، ۲۰۰۱؛ سالتنیت^۶، ۱۹۷۲). «نظریه ناکامی-پرخاشگری»^۷ بر این نکته تأکید دارد که ناکامی در رسیدن به هدف، موجب ایجاد تنش می‌شود که می‌تواند به خشونت منجر شود؛ برای مثال، فقر، تبعیض، یا تحقیر اجتماعی می‌تواند ناکامی ایجاد کند و به رفتار خشونت‌آمیز بینجامد. آلبرت بندورا در «نظریه یادگیری اجتماعی»^۸ این موضوع را بررسی می‌کند که خشونت از طریق «مشاهده»، مانند دیدن خشونت در خانواده، رسانه، یا جامعه و «تقویت»، مانند پاداش گرفتن برای رفتار خشن،

1. Instinct Theory
2. McDougall
3. Lorenz
4. Freud
5. Dollard
6. Solnit
7. Frustration-Aggression Theory
8. Social Learning Theory

آموخته می‌شود. این نظریه بر نقش محیط اجتماعی در یادگیری فرد تأکید دارد (باندورا، ۱۹۷۸، ۲۹-۱۲؛ باندورا، ۱۹۷۳).

۲-۲. نظریه‌های جامعه‌شناختی خشونت

این دسته از نظریه‌ها، خشونت را نه تنها ویژگی فردی، بلکه محصول روابط اجتماعی، فرهنگ، و ساختارهای گروهی می‌دانند. از جمله نظریه‌هایی که در این دسته قرار می‌گیرند، «نظریه تضاد^۲» مارکس و پیروان اوست که خشونت را نتیجه نابرابری‌های طبقاتی و اقتصادی می‌دانند و معتقدند، طبقات حاکم برای حفظ سلطه و طبقات فرودست برای اعتراض و شورش، از خشونت استفاده می‌کنند (کوزر^۳، ۱۹۶۴؛ آلبرشت^۴، ۲۰۰۵، ۶۵۶-۶۱۱). «نظریه فشار اجتماعی» یا کژروی^۵ رابرت مرتن، یکی دیگر از نظریه‌های جامعه‌شناختی خشونت است که براساس آن، هنگامی که افراد نتوانند از راه‌های مشروعی مانند تحصیل و کار به اهداف مشروع خود، مانند ثروت و موفقیت برسند، به خشونت یا بزهکاری روی می‌آورند (مرتون^۶، ۱۹۳۸، ۶۸۲-۶۷۲؛ مرتون، ۱۹۴۹، ۲۵۷-۲۲۶؛ اگنیو^۷، ۲۰۰۶؛ منسر و روزنفیلد^۸، ۲۰۱۲؛ فدرستون و دیفلم^۹، ۲۰۰۳، ۴۸۹-۴۷۱). نظریه دیگر در این دسته، «نظریه فرهنگ خشونت^{۱۰}» است که معتقد است، برخی خرده‌فرهنگ‌ها، مانند گروه‌ها یا جوامع جنگ‌زده، خشونت را ارزش مثبت می‌دانند و نسل‌های بعدی هم آن را بازتولید می‌کنند (گالتونگ^{۱۱}، ۱۹۹۰، ۳۰۵-۲۹۱؛ گالتونگ، ۲۰۱۴؛ گالتونگ، ۱۹۹۶؛ فراکوتی و ولفگانگ^{۱۲}، ۲۰۱۳، ۳۲۴-۳۲۳؛ شینکل^{۱۳}، ۲۰۱۰؛ ریکوود^{۱۴}، ۲۰۱۱).

1. Bandura
2. Conflict Theory
3. Coser
4. Albrecht
5. Strain Theory
6. Merton
7. Agnew
8. Menser & Rosenfield
9. Featherstone & Deflem
10. Culture of Violence Theory
11. Galtung
12. Ferracuti & Wolfgang
13. Schinkel

یکی دیگر از نظریه‌های جامعه‌شناختی، «نظریه چرخه خشونت^۲» است که به تکرارشدگی خشونت باور دارد و معتقد است، فردی که در کودکی، قربانی خشونت خانوادگی بوده، در بزرگسالی احتمالاً خود، عامل خشونت می‌شود (گالتونگ، ۱۹۹۶، ۱۹۱-۱۶۷؛ فراکوتی و ولفگانگ، ۲۰۱۶).

۲-۳. نظریه‌های ساختاری و سیستمی خشونت

این دسته از نظریه‌ها، با در نظر گرفتن ابعاد کلان‌تر خشونت، ریشه‌های خشونت را در نهادها، نظام‌ها، و ساختارها جست‌وجو می‌کنند. نظریه «خشونت ساختاری^۳» یوهان گالتونگ در این دسته می‌گنجد که بر این نظر است که نابرابری‌ها و تبعیض‌های نهادینه‌شده در سیاست، اقتصاد، بهداشت، آموزش، و... خود، شکلی از خشونت هستند؛ حتی اگر فیزیکی نباشند (فراکوتی و ولفگانگ، ۲۰۱۶؛ گرینلند و گوچک^۴، ۲۰۲۲). نظریه «خشونت نمادین^۵» پیر بوردیو از جمله نظریه‌های ساختاری دیگری است که براساس آن، سلطه و نابرابری از طریق زبان، فرهنگ، و ارزش‌ها بازتولید می‌شود؛ مانند به حاشیه راندن یک لهجه یا فرهنگ به‌عنوان «پست‌تر» که نوعی خشونت نمادین به‌شمار می‌آید. خشونت نمادین بوردیو با سه سازوکار «عادات درونی‌شده^۶»، «سرمایه فرهنگی^۷» و «قدرت نمادین^۸» تحقق پیدا می‌کند (بوردیو و واکان^۹؛ بوردیو و پسرسون^{۱۰}، ۱۹۹۰). نظریه «انتخاب عقلانی^{۱۱}» از نظریات دیگری است که در این دسته جای می‌گیرد و خشونت را یک ابزار حساب‌شده برای رسیدن به اهداف می‌داند؛ چون، هنگامی که گروه‌ها یا افراد، سود خشونت را بیشتر از هزینه‌اش ببینند، آن را انتخاب

1. Rickwood
2. Cycle of Violence
3. Structural Violence
4. Greenland & Göçek
5. Symbolic Violence
6. Habitus
7. Cultural Capital
8. Symbolic Power
9. Bourdieu & Wacquant
10. Bourdieu & Passerson
11. Rational Choice Theory of Violence

می‌کنند (کورنیش و کلارک^۱، ۲۰۱۴؛ نیومن، کلارک و شوهام^۲، ۱۹۹۷؛ رایت^۳، ۲۰۱۰). هر سه دسته از نظریه‌های یادشده، بیشتر به علل و ریشه‌های خشونت توجه داشته‌اند. بورديو به سازوکارهایی که از طریق آن‌ها خشونت اعمال می‌شود نیز توجه دارد، ولی براساس نظریه وی، افراد مورد خشونت، خود نیز با خشونت‌گران همراهی می‌کنند و به‌هرحال، از خشونت علیه خود، چندان آگاه نیستند. مقاله حاضر، تفاوت‌های بنیادینی با نظریه مطرح‌شده دارد و بر دسته‌بندی انواع خشونت و تعریف هرکدام از آن‌ها متمرکز است؛ درحالی‌که قربانیان خشونت از رنجی که می‌برند، آگاهند. بحث خشونت نمادین مطرح‌شده در این مقاله با خشونت نمادین بورديو تفاوت دارد.

۳. تعریف، شاخص و عواملان خشونت

در ادامه پس از تعریف خشونت، به تبیین مفاهیم موجود در تعریف و شاخص‌های خشونت می‌پردازیم و سپس عواملان خشونت را در پنج دسته معرفی می‌کنیم.

۳-۱. تعریف خشونت

«خشونت» را می‌توان از منظرهای گوناگون سیاسی، حقوقی، جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و... تعریف کرد که موضوع بحث ما نیست. اسناد بخش‌های مختلف سازمان ملل متحد نیز تعریف‌های گوناگونی از خشونت ارائه داده‌اند (مجمع عمومی سازمان ملل^۴، ۱۹۹۳؛ سازمان بهداشت جهانی^۵، ۲۰۰۲؛ سازمان ملل^۶، ۱۹۴۸) که به آن‌ها نمی‌پردازیم. در تعریف‌هایی که در ادامه، نگارنده از منظر خودش، از خشونت ارائه می‌دهد، عاملیت و فاعلیت در خشونت نقش اصلی را دارد. ابتدا به تعریف کلی خشونت، و سپس به انواع آن می‌پردازیم. در تعریف کلی از خشونت:

«خشونت عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی قابل اجتناب، اعم از واقعی، صوری، یا نمادین، که به‌هرصورت،

1. Cornish & Clarke
2. Newman & Clarke & Shoham
3. Wright
4. UNGA
5. WHO
6. UN

خواسته یا ناخواسته، توسط فرد، گروه، سازمان، و حکومتی انجام شود؛ به گونه‌ای که امنیت جسمی، روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی دیگری را خدشه‌دار کند».

این یک تعریف عام و جامع از خشونت است که انواع تعریف‌های جزئی‌تر، از جمله «خشونت‌های آشکار و بی‌صدا» ذیل آن قرار می‌گیرند. در مورد تعریف یادشده و مفاهیم به کار رفته در آن، چند نکته به شرح زیر گفتنی است که باید در تعاریف بعدی نیز در نظر گرفته شود:

۱. مقصود از «کنش»، هرگونه رفتار، اعم از توجه یا بی‌توجهی، اعتنا یا بی‌اعتنایی و چشم‌پوشی، تهدید صریح یا ضمنی یا نمادین، یا اشاره با زبان بدن و هرگونه اقدام دیگری است که پیامدهای منفی داشته باشد؛ فارغ از اینکه عمدی یا سهوی باشد؛

۲. مقصود از «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» «مثبت»، انجام عمل و مقصود از «منفی»، عدم انجام آن است؛ در حالی که می‌توانست انجام شود تا از خشونت جلوگیری کند؛ بنابراین، بسته به شرایط و موضوع، گاهی هیچ‌گونه اقدامی انجام ندادن، تهدید نکردن، و بی‌اعتنا بودن، یا نبودن، موجب خشونت می‌شود؛

۳. مقصود از «صوری»، احساس کنش یا تهدید یا بی‌اعتنایی منجر به بروز خشونت است؛ در حالی که ممکن است در واقع، وجود نداشته باشد یا قربانی خشونت به خطا چنین برداشتی کرده باشد یا نمایشی بوده باشد. عواملان باید تا حد امکان، از بروز چنین برداشتهای نادرستی جلوگیری کنند؛ چون، تصورات نادرست و توهمات نیز باعث خشونت می‌شوند؛

۴. مقصود از نمادین، استفاده از هنر، ادبیات، زبان، فیلم، موسیقی، هنرهای تجسمی، کاریکاتور، انواع رسانه‌های جمعی، فضای مجازی، و هر نمادی است که پیام‌ها و تأثیرات غیرمستقیم دارد. توریه^(۱) در این باره، قابل توجهیه و مجاز نیست؛

۵. چنانچه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری» و «تصمیم‌گیری» «مثبت» یا «منفی»، گریزناپذیر باشد، مشمول خشونت نیست. قابلیت پیش‌بینی و پیشگیری، یکی از شرط‌های خشونت است؛

۶. مجازات‌هایی که براساس یک نظام حقوقی، قانونی، و شرعی از پیش اعلان و توافق شده - توسط نهادهای رسمی، نهادهای مدنی، و مردم - انجام می‌شود، مشمول خشونت نیست^(۲). البته مجازات یا قانون ممکن است ناعادلانه یا بیش از حد آسیب‌زننده باشد؛ در این صورت، باید قانون خشن و ناعادلانه را اصلاح کرد، ولی چون در یک نظام حقوقی اعمال می‌شود، مشمول خشونت در بحث ما نمی‌شود. خشونت، ذاتاً غیرمجاز و

غیرقانونی است.

۲-۳. شاخص‌های خشونت

خشونت، دو شاخص مهم دارد که با آن‌ها شناخته می‌شود. در صورت نبود هر دو شاخص، عمل اتفاق افتاده، خشونت نخواهد بود. این دو شاخص عبارتند از:

۱. خشونت یا همان «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» «مثبت» یا «منفی» منجر به آسیب، «قابل پیش‌بینی و پیشگیری» یا به بیان روشن‌تر، «قابل اجتناب» باشد؛ برای مثال، اگر اقدامی انجام شده یا تصمیمی در نظام سیاسی و سازمان گرفته شود که پیامدهای خشونت‌بار آن از هیچ راهی به هیچ‌وجه «قابل پیش‌بینی و پیشگیری» نبوده، خشونت به‌شمار نمی‌آید. همچنین، اگر یک بیماری عمومی، حادثه طبیعی مانند سیل و زلزله، انفجار مواد انباشته‌شده در انبار و بندر، آتش‌سوزی، تصادفات رانندگی، سوانح هوایی و دریایی، و... رخ دهد که از هیچ راهی در دنیا قابل پیش‌بینی و قابل پیشگیری نبوده باشد، خشونت به‌شمار نمی‌آید. در چنین مواردی، پیامدهای حقوقی، اخلاقی، و مذهبی خشونت بر آن‌ها بار نمی‌شود و خسارت‌های آن باید از بودجه عمومی پرداخت شود؛ اما اگر از راه‌های گوناگونی مانند مشورت با متخصصان، انجام پژوهش‌های علمی، استفاده از تجربه‌های بشری در هر کجای دنیا، مدیریت دادن به شایستگان، خرید تجهیزات و امکانات، تغییر سیاست‌ها و قوانین، یا از هر راه دیگری امکان پیش‌بینی و پیشگیری از آن رویداد وجود داشته باشد، خشونت به‌شمار می‌آید و عاملان آن خشونت در زنجیره سلسله‌مراتب یا چرخه مربوطه، هرکدام به هر اندازه‌ای که دخیل بوده‌اند، مقصر هستند و باید در دنیا و آخرت پاسخ‌گو باشند و مجازات شوند. جریمه و مجازات آن‌ها در دنیا از طریق مراجع قضایی و قواعد حقوقی، قوانین اداری‌ای مانند محرومیت از امتیازات و ترفیعات اداری یا شغل مربوطه، یا رسوایی در فرهنگ عمومی انجام می‌شود. در آخرت نیز به سبب تضییع حق الناس^(۳) مدیون هستند و مجازات آن‌ها به تشخیص باری تعالی خواهد بود. اینکه در آخرت، مشمول چه مجازاتی می‌شوند، ربطی به مجازات دنیوی آن‌ها ندارد و آن را کم نمی‌کند (نهج البلاغه، نامه ۴۰)^(۴).

۲. دومین شاخص خشونت این است که از کم تا زیاد، یک طرف آسیب‌دیده وجود داشته باشد. هرچه آسیب و ضرر بیشتر باشد، خشونت بیشتر است و عاملان آن مشمول مجازات و جریمه افزون‌تری می‌شوند. هر خشونتی، قربانیان خاص خودش را دارد و تنها به بخش‌هایی از

جامعه مربوطه آسیب می‌زند؛ برای مثال، ممکن است در یک جنگ، تنها عده خاصی از مردم جامعه کشته و مجروح شوند یا آسیب روحی ببینند؛ یا تورم، به‌عنوان یک خشونت بی‌صدا، تنها به ا فشار کم‌درآمد آسیب بزند و متمدولان، آن را احساس نکنند. در این صورت، دامنه خشونت به اندازه‌ای است که آسیب زده، و عاملان و مقصران نیز در همین حد پاسخ‌گو خواهند بود. اگر اقدام خشونت‌آمیزی انجام شده باشد، ولی هیچ طرف آسیب‌دیده‌ای وجود نداشته باشد، خشونت به‌شمار نمی‌آید؛ برای مثال، بمب و موشک در یک کویر انداخته شود، با فرض اینکه حتی حیوانات و گیاهان نیز آسیب نبینند، یا مثلاً ممکن است اقدامی برای خشونت بی‌صدا نسبت به محیط زیست در یک جنگل انجام شده، ولی هیچ بخشی آسیب ندیده باشد، که در این صورت، خشونت به‌شمار نمی‌آید.

۳-۳. عاملان خشونت

عاملان خشونت، همان مسببان مادی و غیرمادی، ارادی و غیرارادی، ساختاری و غیرساختاری، و هر عاملی است که به‌هر صورت با بازیگری انسان، موجب خشونت شده است. بر این اساس، خشونت در عالم حیوانات یا طبیعت نسبت به یکدیگر، از شمول بحث ما خارج است، اما خشونت حیوانات یا طبیعت نسبت به انسان و برعکس، چنانچه قابل پیش‌بینی و پیشگیری باشد، مشمول خشونت می‌شود. خشونت را به‌لحاظ عاملیت می‌توان به پنج دسته کلی به شرح زیر تقسیم کرد:

۱. خشونت فردی: در خشونت فردی، یک نفر یا تعدادی از افراد به‌صورت انفرادی و با انگیزه‌های شخصی در بروز خشونت مؤثرند یا مرتکب خشونت می‌شوند. آسیب‌های افراد به یکدیگر یا تصمیمات فردی برای ارتکاب خشونت در این دسته قرار می‌گیرند؛

۲. خشونت جمعی: در خشونت جمعی، گروهی از افراد که به‌نحوی با یکدیگر ارتباط یا انگیزه‌های مشترک دارند، مرتکب خشونت می‌شوند یا موجب می‌شوند یک نفر آن را انجام دهد. خشونت‌های فامیلی، قومی، قبیله‌ای، صنفی، و... که دارای سازمان و تشکیلات نیستند، در این دسته جای می‌گیرند؛

۳. خشونت سازمانی: خشونت سازمانی را گروه‌ها، جنبش‌ها، احزاب، سندیکاها، و موارد مشابه که ساختار تشکیلاتی دارند، ولی دولتی نیستند، مرتکب می‌شوند. انواع گروه‌ها و جنبش‌های سیاسی-اجتماعی و گروه‌های تروریستی در این دسته قرار دارند؛

۴. خشونت خودسرانته: این مفهوم از ترکیب دو واژه «خودسر» و «رانتی» درست شده و به این معنا است که برخی افراد، مدیران و جریان‌های داخل حاکمیت و نهادهای وابسته به حکومت، یا مدیران و اعضای سازمان‌های نظامی و امنیتی به گونه‌ای خودسرانه و بدون گذراندن روال‌های درست قانونی، و با استفاده از جایگاه و موقعیت خود و امکانات و رانت‌های دولتی و عمومی، بانی و عامل خشونت شوند. این خشونت ممکن است به صورت فیزیکی و آشکار علیه دیگران باشد یا خشونت بی صدا، برای مثال نسبت به محیط زیست باشد که با گرفتن بخشی از منابع طبیعی و جنگل و فضای سبز، به ساخت‌وساز مبادرت ورزند، یا از رانت‌های اقتصادی استفاده کنند؛ به گونه‌ای که موجب تورم شود؛

۵. خشونت ساختاری: در خشونت ساختاری، نظام سیاسی، نظام اداری، سازمان‌های دولتی، و سازمان‌های عمومی غیردولتی^(۵) و مدنی به صورت ساختاری و به شیوه‌های گوناگونی از جمله سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری، و تصمیم‌گیری، در بروز انواع خشونت، از کم تا زیاد، نقش دارند (گالتونگ، ۱۹۶۹، ۱۹۱-۱۶۷).

۴. انواع کلی خشونت

دسته‌بندی‌های گوناگونی از خشونت ارائه شده است^(۶). نگارنده، تقسیم‌بندی خشونت به فیزیکی و غیرفیزیکی را دقیق نمی‌داند؛ زیرا، بسیاری از خشونت‌های غیرفیزیکی، به بیماری‌های روان‌تنی و آسیب جسمی و فیزیکی منجر می‌شوند. نویسنده، در دسته‌بندی دقیق‌تر و برای روشن شدن جغرافیای معرفتی خشونت‌های بی صدا، خشونت را به دو نوع کلی به شرح زیر دسته‌بندی، تعریف، و شاخص‌سازی کرده است.

۱-۴. خشونت‌های آشکار

خشونت آشکار، آسیب زدن مستقیم و قابل مشاهده به جسم دیگران است که در زدوخورد، شکنجه، ترور، و جنگ دیده می‌شود. این نوع خشونت، سه شاخص دارد:

- نخست اینکه ارادی است و هدف عامل خشونت از ابتدا ارتکاب آن است؛
- دوم اینکه فیزیکی و مستقیم است و جسم انسان را هدف قرار می‌دهد؛
- سوم اینکه خودش^(۷) یا آثارش^(۸)، فوری و در همان لحظه قابل مشاهده است.

طبیعی است که خشونت‌های آشکار، آثار ویرانگر روحی و روانی نیز در پی دارند؛ بنابراین، خشونت‌های آشکار، همان خشونت‌هایی هستند که از گذشته به عنوان خشونت‌های فیزیکی

شناخته می‌شدند. چنان‌که گفتیم، به‌کارگیری تعبیر خشونت‌های فیزیکی در مورد این‌ها درست نیست؛ چون، بسیاری از خشونت‌های بی‌صدا یا غیرارادی نیز به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم و در کوتاه‌مدت، میان‌مدت، یا درازمدت به جسم انسان آسیب می‌زنند یا موجب بروز اختلاف و زدو خورد می‌شوند. در تعریف خشونت‌های آشکار:

«خشونت آشکار عبارت است از هرگونه کنش مثبت یا منفی، اعم از واقعی، صوری، یا نمادین که با اراده و اختیار عامل آن، به آسیب فوری و قابل مشاهده به جسم انسان، به هر صورت و هر اندازه منجر شود».

۲-۴. خشونت‌های بی‌صدا

خشونت‌های بی‌صدا، یک شاخص مهم و اصلی دارند و آن اینکه اراده و هدف عاملان آن‌ها، نخست و به‌طور ذاتی، آسیب زدن یا اقدام به خشونت نیست، بلکه نتیجه اقدامات، تصمیم‌ها، سیاست‌ها، ناکارآمدی‌ها، جاه‌طلبی‌ها، بی‌توجهی‌ها، بی‌لیاقتی‌های افراد، این آسیب‌ها را در پی دارد. «خشونت‌های بی‌صدا»، انواع و ابعاد پرشمار و پیچیده‌ای دارند که از حکمرانی، سیاست‌گذاری، و قانون‌گذاری گرفته، تا هرگونه مدیریت، تصمیم‌گیری، و اقدام فردی و جمعی آن‌ها را ایجاد می‌کند و در دانشگاه، مدرسه، اداره، بیمارستان، خیابان، رسانه‌ها، و صدها جای دیگر به صدها صورت در سطوح و اندازه‌های گوناگون، بروز و ظهور می‌یابند. خشونت‌های بی‌صدا، هم به جسم و هم به روح و روان انسان آسیب می‌زنند و هم احساسات، امیدها، آرزوها، سرنوشت، و آینده انسان‌ها را تهدید و نابود می‌کنند و در نتیجه آن‌ها، انسان‌ها دچار انواع بیماری‌های روحی و جسمی می‌شوند که خطرات و آثار زیانبار آن‌ها، کمتر از خشونت‌های آشکار نیست و حتی گاهی عمیق‌تر و ویرانگرتر است. در تعریف این مفهوم می‌توان گفت:

«خشونت‌های بی‌صدا، انواع آسیب‌های جسمی و روحی هستند که اراده و هدف عاملان آن‌ها در درجه نخست، آسیب زدن به دیگران نیست، ولی پیامد «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری»های مثبت یا منفی آن‌ها، موجب بروز چنین خشونت‌هایی می‌شود».

چنان‌که گفتیم، در تعریف یادشده، مقصود از «مثبت»، انجام عمل، و مقصود از «منفی»، عدم انجام عمل، یا ترک آن، یا بی‌اعتنایی و بی‌توجهی عمدی یا سهوی است.

خشونت‌های بی‌صدا، معمولاً به‌طور مستقیم خشونت شناخته نمی‌شوند و حساسیت زیادی در مورد آن‌ها وجود ندارد و به‌رغم اینکه هزینه‌زا هستند، ولی عاملان آن‌ها، بازخواست نمی‌شوند و پاسخ‌گو نیستند. برای رسیدن به صلح و کاهش سرخوردگی‌ها و دردهای انسانی باید همه شکل‌ها و انواع پنهان و آشکار «خشونت‌های بی‌صدا» را شناخت و به‌صورت نهادی و ساختاری در پی اصلاح آن‌ها بود. گاهی خود قربانیان خشونت، موجب بروز خشونت می‌شوند یا به خود آسیب می‌زنند که در این صورت، باید ریشه‌های فرهنگی، تربیتی، و جامعه‌پذیری آن را بررسی کرد. خشونت‌های بی‌صدا به دو دسته تقسیم می‌شوند که در ادامه، درباره تعریف‌ها و مصادیق آن‌ها بحث شده است.

۱-۲-۴. خشونت‌های بی‌صدای فیزیکی؛ مصادیق و تعاریف

مسئول بروز خشونت‌های بی‌صدای فیزیکی، عمدتاً حکومت‌ها، حاکمان، مدیران، و تصمیم‌گیران در سطوح گوناگون نظام سیاسی، نظام اداری، و سازمان‌های غیردولتی هستند. مقامات بالاتر که قدرت و اختیارات بیشتری دارند، می‌توانند نقش افزون‌تری در ایجاد خشونت‌های بی‌صدا داشته باشند و طبعاً مسئولیت بیشتری نیز دارند و باید پاسخ‌گوتر باشند؛ چون، وظیفه اصلی حکومت، نظارت بر اموری است که به زندگی و سلامت مردم ارتباط دارد تا کیفیت بالا و درستی خدمات و رفتارهای هر بخش تضمین شود و هر فرد و سازمانی که با مردم در ارتباط است، به‌هیچ‌روی و به‌هیچ‌دلیل، تخلف نداشته باشد تا موجب ایجاد خشونت‌های بی‌صدا نشود. گاهی فرهنگ عمومی جامعه و شرایط سیاسی-اجتماعی نیز موجب بروز خشونت‌های بی‌صدا می‌شوند. بخش عمده خشونت‌های بی‌صدای فیزیکی، به‌دلیل اقدام نکردن یا همان «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» منفی نظام سیاسی و حاکمان رخ می‌دهد. این مفهوم را می‌توان این‌گونه تعریف کرد:

«خشونت بی‌صدای فیزیکی عبارت است از هرگونه آسیب فوری و مستقیم یا تدریجی و غیرمستقیم و قابل اثبات به جسم انسان که در نتیجه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی افراد، سازمان‌ها، و حکومت به دیگران وارد می‌شود؛ در حالی که اراده و هدفی برای وارد کردن آن آسیب وجود نداشته است».

خشونت‌های بی‌صدای فیزیکی دارای انواع و مصادیقی هستند که مهم‌ترین آن‌ها در پی می‌آید.

۱. **خشونت کاری:** «خشونت کاری، عبارت است از هرگونه حادثه ناگوار که به علت عدم رعایت استانداردهای ایمنی، نبود آموزش‌های لازم، کنترل و نظارت ضعیف، و هر علت دیگری، در حین کار اتفاق می‌افتد».

از جمله مصادیق خشونت کاری می‌توان به حوادثی اشاره کرد که در کارخانه‌ها، کارگاه‌های گوناگون، ساخت و ساز ساختمان، سد، جاده، آتش‌سوزی، و... برای کارگران و کارکنان رخ می‌دهد.

۲. **خشونت صنعتی:** «خشونت صنعتی عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی که به نحوی (اعم از مستقیم و غیرمستقیم یا آشکار و پنهان)، منجر به تولیدات صنعتی ای شود که به سلامتی شهروندان آسیب برساند؛ درحالی‌که تولید یا واردات بهتر، امکان‌پذیر باشد».

از جمله مصادیق خشونت صنعتی عبارتند از: تولید محصولات صنعتی کم‌کیفیت یا غیراستاندارد، از جمله خودروهایی کم‌ایمن و آلاینده، وجود کارخانه‌های آلاینده یا دارای خطر، استفاده از مواد اولیه نامرغوب در محصولات صنعتی، ورود یا ایجاد فناوری‌های خطرناک به جامعه، و... .

۳. **خشونت درمانی:** «خشونت بهداشتی - درمانی عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی در موضوعات و حوزه‌های بهداشتی و درمانی؛ به گونه‌ای که خدمات بهداشتی و درمانی در بهترین سطح و کیفیت ممکن ارائه نشود».

از جمله مصادیق خشونت‌های بهداشتی - درمانی می‌توان به کمبود دارو و تجهیزات پزشکی طبق آخرین پیشرفت‌های بشری، عدم دسترسی مطلوب به بهداشت و درمان موجود، نارضایتی کادر آموزش پزشکی و درمان به هر دلیل، خطاهای پزشکی، کم‌توجهی در ارائه خدمات سلامت، عدم دسترسی به درمان مناسب، تبعیض و بی‌عدالتی در ارائه خدمات بهداشتی-درمانی به ویژه در مناطق فقیرنشین، هزینه بالای درمان برای طبقات کم‌درآمد، عرضه داروهای غیراستاندارد یا کم‌تأثیر، محرومیت از خدمات سلامت آنلاین و مواردی از این قبیل اشاره کرد.

۴. **خشونت غذایی:** «خشونت غذایی عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری» و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی مربوط به تغذیه، که به نحوی (اعم از مستقیم و غیرمستقیم) منجر به آسیب‌های سلامتی می‌شود».

غیرمستقیم یا آشکار و پنهان)، به سلامتی شهروندان آسیب می‌رساند».

از جمله مصادیق خشونت غذایی می‌توان به استفاده بیش از حد استاندارد از سموم در محصولات کشاورزی، افزودنی‌های شیمیایی در محصولات غذایی، پرورش دام و طیور با خوراک‌های غیرطبیعی، تولید و پخش انواع غذاهای فرآوری شده، دستکاری‌های ژنتیکی در محصولات کشاورزی و غذایی، سوءتغذیه بخش‌های کم‌برخوردار جامعه، و موارد مشابه اشاره کرد.

۵. خشونت ترافیکی: «خشونت ترافیکی^(۹) عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی مربوط به عبور و مرور با وسایل نقلیه، که به‌هرصورت و به‌هردلیل به سلامتی شهروندان آسیب برساند».

از جمله مصادیق خشونت ترافیکی می‌توان به تصادفات رانندگی، تولید وسایل نقلیه کم‌کیفیت با استاندارد پایین، ضعف سازوکارهای ایمنی در وسایل نقلیه، جاده‌های کم‌کیفیت و غیراستاندارد، عدم آموزش لازم به شهروندان، ناتوانی حکومت در الزام مردم به رعایت همه مقررات راهنمایی و رانندگی، ضعف پلیس راهنمایی در جلوگیری از تخلفات رانندگی کوچک، و مواردی از این دست اشاره کرد.

۶. خشونت امواجی: «خشونت امواجی، عبارت است از وجود انواع موج‌های ارتباطی و پارازیت‌های ماهواره‌ای، در حدی که برای سلامتی انسان‌ها و حیوانات مضر باشد».

از جمله مصادیق خشونت موجی می‌توان به فرستادن پارازیت برای اختلال در شبکه‌های ماهواره‌ای یا وجود انواع امواج شدید ارتباطی اشاره کرد که برای سلامتی موجودات زنده مضر هستند.

۷. خشونت طبیعی: «خشونت طبیعی عبارت است از هرگونه آسیب جسمی ناشی از حوادث طبیعی، مشروط به اینکه قابل پیش‌بینی و پیشگیری بوده باشد».

از جمله مصادیق خشونت طبیعی می‌توان به سیل، زلزله، طوفان، رانش زمین، انواع بیماری‌های عمومی واگیردار و موارد مشابه اشاره کرد؛ مسئولیت خشونت‌های طبیعی نیز، مانند خشونت‌های بی‌صدای دیگر، به‌عهده نظام سیاسی، حاکمان، مدیران، و تصمیم‌گیرانی است که اقدامات ایمنی لازم را انجام نداده‌اند و باید در دنیا و آخرت پاسخ‌گو باشند.

۸. خشونت مازوخیستی: «خشونت مازوخیستی عبارت است از هرگونه آسیب جسمی به خود که مهم‌ترین نوع آن، خودکشی است».

خشونت‌های مازوخیستی، به‌ویژه خودکشی، که مهم‌ترین مصداق آن است، علل، عوامل، و ریشه‌های گوناگونی دارند. آنچه مسلم است، علت بخش عمده این نوع خشونت‌ها، دیگران هستند. این دیگران، از پدر و مادر و اطرافیان و معلمان آغاز می‌شود و تا علل و عوامل و شرایط فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، و... را دربر می‌گیرد و در رأس آن‌ها، نظام سیاسی است که در استقرار یک نظام تربیتی و آموزشی پویا و موفق کوتاهی کرده است. بحث ما روانشناسی یا روانپزشکی نیست که چنین پدیده‌ای را مطالعه و درمان می‌کند، بلکه در اینجا، بحث از زمینه‌ها، ریشه‌ها، علل، و عواملی است که در درازمدت، موجب بروز چنین خشونت‌هایی می‌شود. همه کسانی که به‌ر صورت (مستقیم و غیرمستقیم و آشکار و پنهان) به‌گونه‌ای مثبت (اقدام و عمل) یا منفی (عدم اقدام و عمل لازم) در بروز این پدیده مؤثر بوده یا کوتاهی کرده‌اند، مقصرند و به‌عنوان عامل این نوع خشونت، قابل بازخواست و جریمه هستند.

۲-۴. خشونت‌های بی‌صدای غیرفیزیکی؛ مصداقیق و تعاریف

گفتم که مهم‌ترین شاخص خشونت‌های بی‌صدا - اعم از فیزیکی و غیرفیزیکی - این است که اراده و هدف عاملان آن در درجه نخست، آسیب زدن به دیگری و ارتکاب خشونت نیست. افزون‌براین، خشونت‌های بی‌صدای «غیرفیزیکی»، دارای چند شاخص مهم به‌شرح زیر هستند:

- نخست اینکه ذهن، روح، عزت نفس، حیثیت، کرامت انسانی، و مواردی از این دست را هدف قرار می‌دهند؛
- دوم اینکه آثار آن‌ها به‌فوریت یا عینیت قابل مشاهده نیست، بلکه با مطالعه، گفت‌وگو، استدلال، و تعیین شاخص‌هایی قابل اثبات است؛
- سوم اینکه بخش عمده نتایج یا پیامدهای آن‌ها، بعداً یا به‌تدریج خود را نشان می‌دهد و در لحظه مشاهده نمی‌شود. این اثرات در قالب انواع ناراحتی، سرخوردگی، بیماری‌های روحی، افسردگی، و بیماری‌های جسمی و روان‌تنی آشکار می‌شود؛
- چهارم اینکه از راه‌هایی که ضرر آن‌ها کمتر است، قابل اجتناب باشند؛ یعنی اگر از هیچ راهی قابل پیش‌بینی و پیشگیری نباشند، یا پیشگیری آن‌ها ضرر بیشتری وارد کند، خشونت به‌شمار نمی‌آیند.

در تعریف این مفهوم می‌توان گفت:

«خشونت‌های بی‌صدای غیرفیزیکی عبارتند از: خدشه‌دار شدن امنیت روحی، ذهنی، عزت نفس، و کرامت انسانی افراد، که نتیجه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی دیگران، اعم از افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها، و حکومت است؛ فارغ از اینکه واقعی، صوری، یا نمادین باشد، مشروط به اینکه قابل اجتناب بوده باشد».

به‌دلایل پرشماری، مسئول بروز خشونت‌های بی‌صدای غیرفیزیکی نیز، حکومت‌ها، حاکمان، مدیران، و تصمیم‌گیران در سطوح مختلف نظام سیاسی، نظام اداری، و سازمان‌های غیردولتی هستند و مقامات بالاتر، که از قدرت و اختیارات بیشتری برخوردارند، مسئولیت بیشتری نیز دارند و باید در قبال آسیب‌های ناشی از این‌گونه خشونت‌ها پاسخ‌گو باشند؛ چون، وظیفه اصلی حکومت، سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری، تصمیم‌گیری، مدیریت، و نظارت بر اموری است که به زندگی و سلامت روحی و روانی مردم مربوط می‌شود. گاهی نیز این‌گونه خشونت‌ها، به‌دلیل بی‌عملی و بی‌تفاوتی یا همان «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» منفی نظام سیاسی و حاکمان رخ می‌دهد. مهم‌ترین انواع و مصادیق خشونت‌های بی‌صدای غیرفیزیکی در پی می‌آید.

۱. خشونت اقتصادی: «خشونت اقتصادی، عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی، اعم از واقعی، صوری، یا نمادین در موضوعات و حوزه‌های اقتصادی؛ به‌گونه‌ای که امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی دیگران را خدشه‌دار کند».

ازجمله مصادیق خشونت اقتصادی می‌توان به تورم، فقر، محرومیت، بیکاری، توزیع ناعادلانه ثروت، تخصیص ناعادلانه بودجه‌های دولتی، شکاف طبقاتی، تولید کالاهای کم‌کیفیت، دستمزد ناعادلانه، استثمار کارکنان، عدم دسترسی آسان به مسکن و امکانات زندگی، و مواردی از این دست اشاره کرد.

۲. خشونت آموزشی: «خشونت آموزشی، عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی، اعم از واقعی، صوری، یا نمادین در موضوعات، حوزه‌های گوناگون آموزشی (از پایین‌ترین تا بالاترین سطح)؛ به‌گونه‌ای که آن آموزش‌ها، موجب خدشه‌دار شدن امنیت روحی، کرامت انسانی، و عزت نفس آموزش‌بینندگان یا انسان‌های دیگر شود».

ازجمله مصادیق خشونت‌های آموزشی می‌توان به نظام آموزشی ضعیف و ناکارآمد،

محدود کردن فرصت‌های آموزشی، تبعیض در نظام آموزش در همه سطوح، دسترسی نابرابر به آموزش، تبعیض زبانی یا قومی در مدارس، تبعیض در دسترسی به آموزش برای دختران یا اقلیت‌ها، محتوای درسی ضعیف، تحقیرآمیز یا سانسور شده، نداشتن امکانات آموزشی در مناطق محروم، تحقیر دانش‌آموزان و دانشجویان به هر صورت، عدم استفاده از مناسب‌ترین و شایسته‌ترین مربیان، معلمان، و استادان به هر دلیل، محروم بودن از مجهزترین و پیشرفته‌ترین تجهیزات و امکانات آموزشی، فقر دانش‌آموزان و دانشجویان نخبه هنگام تحصیل، دادن آموزش‌هایی که به تبعیض، خشونت، تحقیر، بی‌اخلاقی، و... در برابر دیگران دامن می‌زند، اشاره کرد.

۳. **خشونت اداری:** «خشونت اداری عبارت است از قوانین، فرایندها، رفتارهای مثبت یا منفی در نظام اداری، سیاسی، و قضایی کشور با ماهیت اداری؛ به گونه‌ای که به طور مستقیم یا غیرمستقیم، امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی افراد - اعم از کارکنان و ارباب رجوع - را خدشه‌دار کند یا موجب خشونت‌های آشکار و بی‌صدای دیگر شود».

منظور از قوانین، فرایندها و رفتارهای مثبت، وجود چنین قوانین، فرایندها و رفتارها، و مقصود از منفی، نبود قوانین، فرایندها، و رفتارهایی است که بتواند امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی افراد را تأمین و تضمین، و از خشونت‌های آشکار و بی‌صدای دیگر جلوگیری کند. از جمله مصادیق خشونت اداری می‌توان به وجود قوانین ضعیف و ناکارآمد، جامع و مانع نبودن قوانین، فقدان قوانین لازم برای جلوگیری از هرگونه خشونت آشکار و بی‌صدای، وجود قوانین ناعادلانه، وجود قوانین تبعیض‌آمیز، وجود مدیران، کارشناسان و کارکنان کم‌تعهد، کم‌تخصص، نالایق، کم‌هوش، غیرپایبند به اصول اخلاق عمومی و اخلاق حرفه‌ای و مواردی از این دست اشاره کرد.

۴. **خشونت قضایی:** «خشونت قضایی عبارت است از عملکرد ناکارآمد یا نادرست نظام قضایی کشور در فرایندهای قضایی به هر دلیل؛ به گونه‌ای که امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی ارباب رجوع را خدشه‌دار کند».

از جمله مصادیق خشونت قضایی می‌توان به رفتار نامناسب کارمندان و کارگزاران با مراجعان، وجود قوانین ناعادلانه و تبعیض‌آمیز قضایی، دادگاه‌های تبعیض‌آمیز، شرایط و فضای نامناسب زندان‌ها، قوانین نابرابر برای زنان یا اقلیت‌ها، بازداشت‌های غیرقانونی، محاکمه ناعادلانه، بی‌عدالتی در روندهای دادرسی، رفتارهای نامناسب و تحقیرآمیز با متهمان و

مجرمان، وجود رشوه و پارتی‌بازی، عدم دسترسی زندانیان به امکانات بهداشتی، درمانی، رفاهی، و ورزشی مناسب، عدم دسترسی زندانیان به کتاب، رسانه‌های جمعی و فضای مجازی، فراهم نکردن امکانات و شرایط مناسب برای خانواده‌های زندانیان در راستای داشتن یک زندگی خوب، و مواردی از این دست اشاره کرد.

۵. خشونت سیاسی: «خشونت سیاسی عبارت است از ناکارآمدی یا عملکرد نادرست نظام سیاسی کشور به‌دلیل و در هر سطح و به‌هرصورت؛ به‌گونه‌ای که شهروندان از حقوق اولیه، حقوق مدنی، و حقوق سیاسی محروم شوند یا امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی آن‌ها خدشه‌دار شود».

ازجمله مصادیق خشونت سیاسی می‌توان به سرکوب آزادی‌های سیاسی، حذف مخالفان به‌هرصورت و در هر سطح، کسب و اعمال قدرت از راه‌های غیرمشروع، پاسخ ندادن به پرسش‌ها، انتقادات و مطالبات مردم، نارضایتی عمومی به‌دلیل —حتی ناموجه— (دیدگاه اسلام: طبرانی، ۱۹۹۵، ج ۶، ۱۳۹؛ ابن‌شعبه حرانی، ۱۳۸۷، ۲۵۶؛ ابن‌طاووس، ۱۳۷۵، ۲۴۶؛ محمدجواد ارسطو، ۱۳۷۹، ۱۲۸-۱۱۰^(۱۰))، استبداد و دیکتاتوری، محروم‌سازی از حق رأی، ضعف آزادی بیان یا اجتماعات، ممنوعیت احزاب مخالف، مجوز ندادن به تظاهرات اعتراضی مسالمت‌آمیز، سانسور رسانه‌ها، تقلب در انتخابات، تهدید رأی‌دهندگان، بازداشت افراد به‌دلایل سیاسی، جرم‌انگاری سیاسی و فکری، مانع‌تراشی برای نقد و انتقاد و مواردی از این دست اشاره کرد.

۶. خشونت فرهنگی: «خشونت فرهنگی، عبارت است از هرگونه «کنش»، «باور»، «آداب‌ورسوم»، «مراسم»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی، اعم از واقعی، صوری، یا نمادین در موضوعات و حوزه‌های مربوط به هویت، قومیت، نژاد، تاریخ، آداب‌ورسوم، زبان، پوشش، آثار باستانی، و موارد مشابه؛ به‌گونه‌ای که توهین، تحقیر، و تخریب به‌شمار آید یا امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی افرادی را خدشه‌دار کند؛ مگر اینکه به تشخیص متخصصان بی‌طرف، بحث و نقد علمی باشد و به خشونت آشکار منجر نشود».

در تعریف بالا، بحث و نقد علمی و پژوهشی (شروط نقد: علیخانی، ۱۴۰۱، ۱۳۱-۱۲۹) مشروط به اینکه به خشونت آشکار یا فیزیکی منجر نشود، استثنا شده است. با این استثنا، آداب‌ورسوم غلط، ضعف‌های فرهنگی، و خرافات، امکان نقد و اصلاح می‌یابند.

از جمله مصادیق خشونت فرهنگی می‌توان به تحقیر، بی‌توجهی یا نادیده گرفتن میراث و هویت فرهنگی افراد، اقوام، و گروه‌ها در سطح ملی و محلی، نادیده گرفتن زبان‌ها یا فرهنگ‌های محلی، بی‌توجهی به آثار باستانی، نمادهای تاریخی یا قومی، محدودیت زبان‌های ملی و محلی، تحقیر لباس یا آداب محلی، عدم نمایش فرهنگ اقلیت‌ها در رسانه‌های ملی، تبعیض نسبت به اقوام، اقلیت‌ها، و خرده‌فرهنگ‌ها، ارائه تصویر غیرواقعی از اقوام و اقلیت‌ها در رسانه‌ها، و مواردی از این دست اشاره کرد.

۷. خشونت زبانی: «خشونت زبانی، عبارت است از استفاده از واژگان، استعاره‌ها، آرایه‌ها، و فنون و صنایع زبانی و ادبی؛ به گونه‌ای که در هر زمینه‌ای، به هر صورتی، موجب توهین به یا تحقیر دیگران شود یا امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی آن‌ها را خدشه‌دار کند».

در خشونت زبانی، جوهره و محتوای پیام، معیار است و بیان آن با تعابیر ادبی یا زیبا یا استفاده از ضرب‌المثل و استعاره، تأثیری در خشونت‌آمیز بودن آن ندارد.

۸. خشونت گفتاری: «خشونت گفتاری، عبارت است از استفاده از لحن تند و عتاب‌آلود یا الفاظ و حرکت‌های توهین‌آمیز یا سکوت و بی‌اعتنایی؛ به گونه‌ای که در هر زمینه‌ای، به هر صورتی، موجب تحقیر یا تمسخر دیگران شود یا امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی آن‌ها را خدشه‌دار کند».

از جمله مصادیق خشونت گفتاری می‌توان به دادو فریاد، دشنام و توهین، استفاده از واژگان و جمله‌های زشت و تحقیرآمیز، کم‌محلی و بی‌محلی، انجام حرکت‌های موهن با زبان بدن، و مواردی از این دست اشاره کرد.

۹. خشونت رفتاری: «خشونت رفتاری، عبارت است از هرگونه رفتار مثبت یا منفی یا بی‌اعتنایی؛ به گونه‌ای که در هر زمینه‌ای، به هر صورتی موجب تحقیر، تمسخر، یا آزار دیگران شود یا امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی آن‌ها را خدشه‌دار کند».

عواملان خشونت رفتاری، به لحاظ فیزیکی، تعرضی به طرف‌های مقابل نمی‌کنند و کاری به آن‌ها ندارند، ولی در بین خود و برای خود، اقداماتی انجام می‌دهند یا رفتارهایی می‌کنند که افراد یا گروه‌هایی آزرده می‌شوند؛ به عنوان مثال، در برخی مناطق هند، گاو را مقدس می‌دانند؛ اگر افرادی در همان مناطق به طور علنی گاو را ذبح کنند، موجب ناراحتی آن‌ها می‌شوند. همچنین، برگزاری برخی مراسم یا آداب و رسوم (رفتار مثبت)، یا انجام ندادن برخی آداب و رسوم

در مناطق یا مکان‌های مربوطه (رفتار منفی)، اگر موجب آزردن شدن افرادی شود، از مصادیق خشونت رفتاری خواهد بود.

۱۰. خشونت نمادی: «خشونت نمادی، عبارت است از استفاده از انواع نمادهای تجسمی، تصویری، هنری، ادبی، نشانه‌ها، اشکال، و موارد مشابه؛ به گونه‌ای که در هر زمینه‌ای، به هر صورتی موجب توهین به یا تحقیر و تمسخر دیگران شود یا امنیت روحی، عزت نفس، و کرامت انسانی آن‌ها را خدشه‌دار کند».

از جمله مصادیق خشونت نمادی می‌توان به کشیدن کاریکاتور، بزرگ‌نمایی یک ویژگی ظاهری برای تمسخر، استفاده از شکل دست یا بدن با معانی زشت یا تحقیرآمیز، طراحی پوسترهایی با نشانه‌های توهین‌آمیز، نمایش تحقیرآمیز یک قوم یا ملت در فیلم‌ها و سریال‌ها، استفاده از حیوان برای نمادسازی یک ملت یا گروه، سوزاندن پرچم یک کشور یا لگدمال کردن آن، بی‌احترامی به نمادهای دینی یا مقدسات دیگران یا تمسخر آن، استفاده از القاب یا عناوین تحقیرکننده در شعر، ادبیات یا شعارهای سیاسی، نسبت دادن نمادهای پست یا منفی (مثل کلاغ، موش، روباه، یا علف هرز) به یک گروه اجتماعی یا اقلیت، دست‌کاری تصاویر افراد برای القای بی‌ارزشی یا مضحکه بودن آنان و مواردی از این دست اشاره کرد. بحث و نقد علمی و مستدل و نقدهای سیاسی-اجتماعی در قالب طنزها و کاریکاتورهای غیر موهن از این قاعده مستثناست.

۱۱. خشونت زیست‌محیطی: «خشونت زیست‌محیطی عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی، اعم از مستقیم و غیرمستقیم یا آشکار و پنهان؛ به گونه‌ای که به تخریب یا آلودگی هر جزئی از محیط زیست، هدررفت آب، آسیب به حیات وحش، اختلال در اکوسیستم‌ها، و موارد مشابه منجر شود». آلودگی‌های ناشی از وسایل نقلیه و کارخانه‌ها، استفاده از شوینده‌های شیمیایی، ریختن زباله در شهر و محیط زیست، قطع درختان به‌دلیل، شکار یا آزار حیوانات، و صدها اقدام مشابه دیگر را می‌توان از مصادیق خشونت زیست‌محیطی دانست.

۱۲. خشونت مدنی: «خشونت مدنی، عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی مربوط به شهر، که به نحوی، اعم از مستقیم و غیرمستقیم یا آشکار و پنهان، به گونه‌ای بر فضاهای عمومی، هویتی، و تاریخی شهر تأثیر بگذارد که موجب زحمت، آزار، آسیب ذهنی و روحی، و

نارضایتی بحق شهروندان شود».

امور مدنی، مربوط به مدینه است که در اینجا آن را معادل شهر گرفته‌ایم. سه گروه در مورد تمام اجزا و فضاها شهر دارای حقوق هستند: نخست، گذشتگان که شهر را آباد کرده‌اند و در آن، آثار، نمادها، آبادانی، و فضای سبز ایجاد کرده و سنت و رسوم، هویت، خاطرات، و آثار تاریخی خلق کرده‌اند؛ دوم، کسانی که در آن زندگی می‌کنند و باید با رضایت از شرایط و امکانات و بهره‌گیری از هوا و فضا، لذت زندگی را بچشند و به لحاظ هویتی و تاریخی به زندگی در آن شهر افتخار کنند؛ و سوم، فرزندان و آیندگان که حق زندگی و حق برخورداری از مواهب مادی و معنوی و هویتی و تاریخی شهر دارند. شهرداری‌ها، مالک و صاحب شهر نیستند، بلکه تنها، کارگزارانی برای اداره شهر هستند؛ به همین دلیل حق ندارند در مورد شهر، هرگونه که دوست دارند یا منافع مقطعی‌شان ایجاب می‌کند یا خودشان صلاح می‌دانند تصمیم بگیرند و عمل کنند. هرگونه سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری، و عمل باید اولاً با تأمین آرامش روانی شهروندان، ثانیاً هماهنگ با اصول و قواعد هویتی، تاریخی، و زیست‌محیطی، و ثالثاً با رضایت مردم، متخصصان، و نهادهای مدنی انجام شود^(۱۱).

مهم‌ترین مصادیق خشونت مدنی عبارتند از: ترافیک^(۱۲)، آلودگی هوا، تراکم‌فروشی، برج‌سازی، نبود تمهیدات و استانداردهای لازم برای حوادثی مانند آتش‌سوزی و زلزله در همه ساختمان‌ها و محله‌ها^(۱۳)، رانندگی ناپایمن و اضطراب‌زا، تخلفات رانندگی، تبعیض در توزیع منابع شهری، نابرابری در خدمات شهری، حاشیه‌نشینی، ناامنی اجتماعی و فیزیکی^(۱۴)، ناامنی ساختمان‌ها، تأسیسات و امکانات اعم از ضروری و تفریحی، تبدیل فضای‌های سبز یا ورزشی به ساختمان، به هم زدن بافت محله‌ها، ساختمان‌سازی به گونه‌ای که منظره‌های طبیعی، مانند کوه‌ها و پارک‌ها، قابل دید نباشد، تراکم جمعیت منجر به ایجاد صف برای تأمین نیازها^(۱۵)، ضعف امکانات و خدمات در محله‌های فقیرنشین، و....

خشونت‌های مدنی را می‌توان جنایت مدنی نیز نامید؛ چون، برخی مصادیق آن، مانند تنش‌های ناشی از حجم ترافیک، پیامدهای تراکم جمعیت، برج‌سازی، و... معنا و سعادت را از زندگی انسان‌ها حذف می‌کند و مواردی مانند آلودگی هوا، به تدریج انسان‌ها را می‌کشد. برخی دیگر، مانند آتش‌سوزی، تخریب، یا زلزله، امکان کمک‌رسانی را به دلیل تراکم خودرو و جمعیت سخت می‌کند.

۱۳. خشونت رسانه‌ای: «خشونت رسانه‌ای، عبارت است از تولید و انتشار هرگونه محتوای

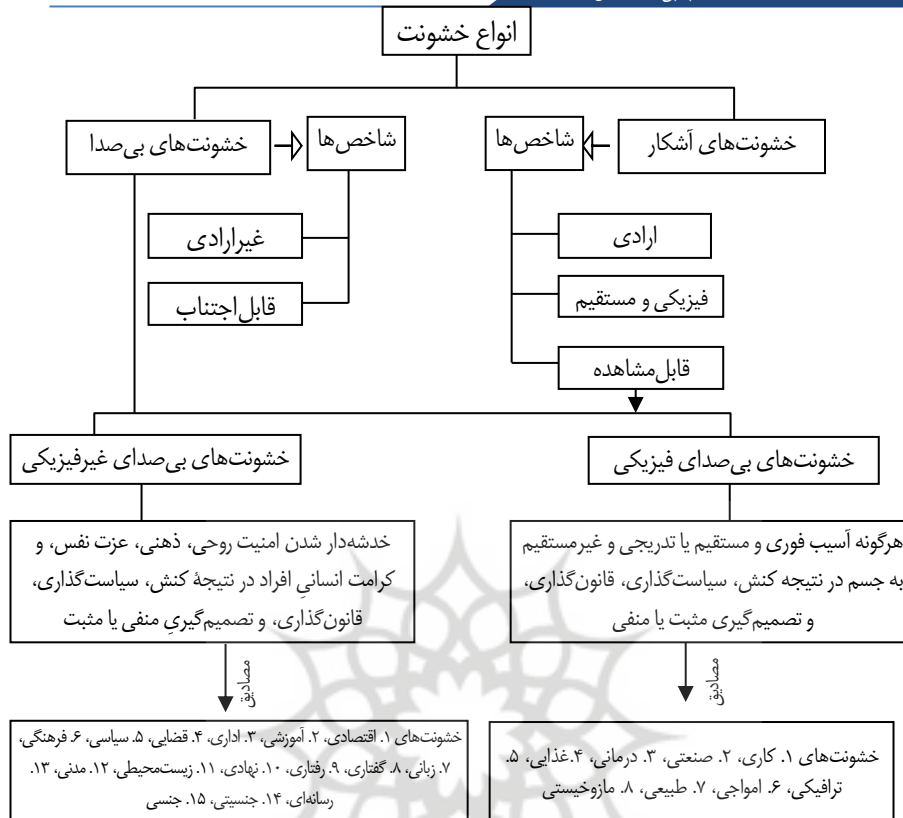
رسانه‌ای و فضای مجازی که به‌نحوی، اعم از مستقیم و غیرمستقیم یا آشکار و پنهان، موجب نگرانی یا آزار ذهنی و روحی دیگران شود یا هرگونه خشونت را عادی‌سازی یا ترویج کند». از جمله مصادیق خشونت رسانه‌ای می‌توان به تولید و پخش اخبار غیرواقع یا شایعه، مطالب توهین‌آمیز و تحقیرآمیز، تلفیق راست و دروغ، انواع فیلم‌ها و انیمیشن‌های خشن یا موهن، انواع بازی‌های خشن یا جهت‌دار برای توهین و تهمت به‌هرشکل، تمسخر یا تحقیر افراد دیگر یا باورها یا فرهنگ‌ها، انتشار اطلاعات خصوصی افراد بدون اجازه آن‌ها و مواردی از این دست اشاره کرد.

۱۴. خشونت جنسیتی: «خشونت جنسیتی، عبارت است از هرگونه «کنش»، «سیاست‌گذاری»، «قانون‌گذاری»، و «تصمیم‌گیری» مثبت یا منفی که به‌نحوی، اعم از مستقیم و غیرمستقیم یا آشکار و پنهان، منجر به تحقیر یا بی‌عدالتی جنسیتی شود یا به‌نحوی مانع شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌های یکی از دو جنس زن یا مرد به‌سبب جنسیت شود یا به‌نوعی حقوق آن‌ها را نادیده بگیرد».

از جمله مصادیق خشونت جنسیتی می‌توان به تبعیض علیه زنان یا مردان، محرومیت زنان یا مردان از فرصت‌ها، امکان‌ها، و امکاناتی که شایستگی آن را دارند، و هر اقدام دیگری اشاره کرد که زن یا مرد بودن را در اموری دخالت می‌دهد که از نظر نظام آفرینش، جنسیت در آن‌ها موضوعیت ندارد.

۱۵. خشونت جنسی: «خشونت جنسی، عبارت است از هرگونه نگرش، باور، آداب‌ورسوم، قانون، فشارهای فرهنگی-اجتماعی، رفتارهای دیگران و موارد مشابه که به‌نحوی، اعم از مستقیم و غیرمستقیم یا آشکار و پنهان، مانع برآوردن نیازهای جنسی، یا سبب سرکوب‌گریزهای جنسی توسط خود فرد یا دیگران شود».

از جمله مصادیق خشونت جنسی می‌توان به بالا رفتن سن ازدواج به‌هردلیل، نبود فرصت ازدواج دوباره برای همسران جداشده یا فوت‌شده، نبود فرصت و امکان ازدواج برای معلولان و توان‌جویان در هر سطحی، عدم امکان پاسخ به نیاز جنسی به‌دلیل مسافرت، مأموریت، و اقتضانات شغلی، و موارد پرشمار دیگری اشاره کرد که افراد را در برآوردن گزینه جنسی، دچار محدودیت می‌کند.

۵. مسئولیت خشونت‌های بی‌صدا

اینکه در مباحث پیشین، برخی از آسیب‌های گریزناپذیر را از مصادیق خشونت خارج کردیم، به این دلیل است که عواملان خشونت به اندازه‌ای که در بروز خشونت قصور و تقصیر داشته‌اند، مسئول هستند و باید پاسخگو باشند. هر کسی در هر مقام و جایگاهی، به هر میزانی در وقوع خشونت‌های بی‌صدای نقش مستقیم و غیرمستقیم یا آشکار و پنهان داشته باشد، به همان میزان مسئولیت دارد و مقصر است و باید بازخواست شود. در ادامه به سه دسته مسئولیت در این مورد اشاره می‌کنیم.

۵-۱. مسئولیت حقوقی و قضایی

طبق مبانی حقوقی و فلسفه مسئولیت، به طور کلی هر تصمیم یا اقدامی که آسیب قابل پیش‌بینی و قابل پیشگیری‌ای به دیگری وارد کند، می‌تواند موجب مسئولیت شود. جرم‌انگاری انواع

خشونت‌های بی‌صدا، از ضرورت‌های جهان امروز و از اقتضانات یک نظام قضایی پویا و کارآمد است. افراد به همان اندازه‌ای که در رخداد خشونت‌های بی‌صدا نقش مستقیم و غیرمستقیم یا آشکار و پنهان دارند، مسئولیت حقوقی و قضایی نیز دارند و باید به تناسب جرم، مجازات شوند. یکی از مهم‌ترین راه‌های کاهش خشونت‌های بی‌صدا و حرکت به سوی جامعه‌ای سالم‌تر و خوشبخت‌تر، تعقیب حقوقی و قضایی عاملان خشونت‌های بی‌صدا است. هم‌اکنون، تنها در برخی موارد برای خشونت‌های بی‌صدا جریمه‌ها و مجازات‌هایی در قوانین حقوقی و مدنی وجود دارد که آن هم بسیار اندک و ضعیف است و قدرت بازدارندگی یا جبران خسارت ندارد؛ چون، جنبه‌های گوناگون این خشونت‌ها و عمق فاجعه آن را بررسی نکرده و ندیده است. در حقوق، این مسئولیت‌ها در سه دسته اصلی بررسی می‌شود:

۱. مسئولیت مدنی (حقوق خصوصی): اگر کسی با رفتار یا کوتاهی خود، زانی به دیگری وارد کند، موظف به جبران خسارت است. مبنای این مسئولیت در حقوق بیشتر کشورها، قاعده لاضرر یا «جبران خسارت» است؛

۲. مسئولیت کیفری (جزایی): اگر رفتار فرد یا گروهی، برخلاف قوانین جزایی باشد و امنیت عمومی یا حیثیت افراد را خدشه‌دار کند، جرم به‌شمار می‌آید^(۱۶). در اینجا، هدف نه‌تنها جبران خسارت، بلکه تنبیه و بازدارندگی است؛

۳. مسئولیت اداری و سیاسی: مقامات حکومتی یا مسئولان اگر با تصمیم‌ها و مدیریت نادرست یا ترک فعل، به جامعه زیان برسانند، باید در برابر نهادهای نظارتی یا دادگاه‌های اداری و حتی کیفری پاسخ‌گو باشند.

۲-۵. مسئولیت انسانی و اخلاقی

خشونت‌های بی‌صدا، کنش‌های مثبت یا منفی غیراخلاقی و ضداخلاقی هستند. این دسته از خشونت‌ها، در رذایل اخلاقی ریشه دارند و عاملان خشونت‌های بی‌صدا، به همان اندازه‌ای که در رخداد آن‌ها نقش دارند، از فضایل اخلاقی دور می‌شوند و کار ضداخلاقی انجام داده‌اند. ابتدا باید ماهیت مسئولیت اخلاقی در حوزه‌های گوناگون روشن، و سپس، اقدامات بسنده در راستای تبدیل اصول اخلاقی به قانون الزام‌آور انجام شود. تبدیل نشدن اصول اخلاقی به قوانین الزام‌آور، رافع مسئولیت اخلاقی افراد نیست. درباره مسئولیت اخلاقی انسان در برابر خشونت‌های بی‌صدا، چند نکته زیر قابل ذکر است.

۱. مسئولیت اخلاقی: مسئولیت اخلاقی، به این معناست که انسان به دلیل نقض یک اصل اخلاقی - حتی اگر قانون رسمی، آن را جرم نداند - در برابر وجدان خود، جامعه، و افکار عمومی پاسخگو باشد. از جمله ویژگی‌های مسئولیت اخلاقی این است که برخلاف حقوق - ضمانت اجرای بیرونی ندارد، بلکه بیشتر با وجدان فردی یا قضاوت جامعه اعمال می‌شود؛

۲. گذار از اخلاق به حقوق الزام‌آور: در بسیاری از کشورها، برخی هنجارهای اخلاقی آن قدر مهم و حیاتی دانسته شده‌اند که به قانون الزام‌آور تبدیل شده‌اند^(۱۷). اینکه تا چه حد توانسته‌اند خشونت‌های بی‌صدا را پوشش دهند و مانع بروز و ظهور آن‌ها شوند، به بررسی نیاز دارد. در حوزه اقتصاد و عدالت اجتماعی نیز مثلاً در کشورهای اسکاندیناوی از جمله سوئد و نروژ، دولت موظف است از طریق سیاست‌های رفاهی، نابرابری شدید را کاهش دهد. این کار، ریشه در اصل اخلاقی عدالت اجتماعی دارد که در این کشورها به یک اصل قانونی و الزام‌آور تبدیل شده است. حقوق بشر بین‌المللی نیز بر برخی اصول اخلاقی، مانند منع شکنجه، ممنوعیت تبعیض نژادی، یا حق آموزش و سلامت تأکید دارد. این‌ها ابتدا تنها توصیه‌های اخلاقی بودند، ولی بعداً از طریق اسناد الزام‌آور حقوق بشری، مانند میثاق‌ها و کنوانسیون‌ها، وارد نظام حقوقی بین‌المللی شدند. تبدیل اصول و مسئولیت‌های اخلاقی به قانون، از دوره انجام می‌شود: نخست، روش مستقیم یا قانون‌گذاری صریح، که در این صورت، اصول و ارزش‌های اخلاقی به‌طور مستقیم وارد متن قانون اساسی یا قوانین عادی شده‌اند^(۱۸)؛ دوم، روش غیرمستقیم یا تفسیر قضایی، که در این صورت، دادگاه‌ها، اصول اخلاقی را در قالب تفسیر حقوقی وارد قوانین می‌کنند^(۱۹).

نتیجه اینکه هر تصمیم یا رفتار آسیب‌زننده سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کلامی، و... بار مسئولیت اخلاقی دارد؛ حتی اگر قانون، آن را جرم نداند. در بسیاری از کشورها، برای جلوگیری از آثار زیان‌بار این رفتارها، برخی اصول اخلاقی مهم، مانند کرامت انسانی، عدم تبعیض، عدالت اجتماعی، احترام به حقوق دیگران، حفظ ایمنی، و... به قوانین الزام‌آور تبدیل شده‌اند. این قوانین در عمل، می‌توانند به مسئولیت مدنی، کیفری، یا سیاسی منجر شوند. در برخی کشورها، از جمله ایران، مسئولیت‌های اخلاقی، تاحدی وارد قوانین اساسی و عادی شده‌اند، ولی تحت تأثیر فضاها یا فشارهای سیاسی یا فرهنگی، چندان رعایت نمی‌شوند.

۳-۵. مسئولیت دینی و اخروی

از نظر آموزه‌های اسلامی، خشونت‌های بی‌صدا در زمرة «حق الناس» قرار می‌گیرند. حق الناس، از جمله مهم‌ترین و خطرناک‌ترین بخش‌های آموزه‌ها و اعتقادات دینی است که اگر مجازات دنیوی نداشته باشد، مجازات‌های سخت اخروی در پی دارد. در دین اسلام، همه رفتارهای فردی و اجتماعی در جهان پس از مرگ، پیامدهای اخروی دارند. در متون اسلامی، از جمله قرآن^(۲۰) و حدیث، بر این نکته تأکید شده است که بسیاری از رفتارهای اجتماعی، اقتصادی، و سیاسی که ممکن است در دنیا کمتر دیده شوند یا قانون به‌طور کامل پیگیر آن‌ها نباشد در قیامت مورد محاسبه دقیق قرار می‌گیرند؛ چون، حق الناس به‌شمار می‌آیند (شعیری، بی‌تا، ۱۴۷؛ معتزلی، ۱۴۰۴، ج ۱۷، ۱۴۷؛ قاضی، ۱۹۷۹، ۱۲۵؛ ابی‌داوود، بی‌تا، ۳۳۱-۳۳۱ و ۱۷۱؛ بیهقی، ۱۳۴۴، ج ۹، ۲۰۵؛ نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۱، ۱۶۸؛ الحرانى، ۱۴۰۴، ق، ۲۷۱؛ سیوطی، ۱۹۵۴، ج ۲، ۲۶۹؛ بغدادی، بی‌تا، ج ۹، ۳۴۳؛ البلاذری، ۱۳۹۸، ق، ۱۶۲^(۲۱))؛ بنابراین، تصمیم‌ها و سیاست‌های اقتصادی نادرست که برای مثال، به ایجاد تورم یا هدر دادن وقت مردم یا فقر یا آزار و ناراحتی آن‌ها منجر شده است، در قیامت به‌عنوان «تضییع حق الناس» و «ظلم جمعی» بازخواست می‌شود. همچنین، تمسخر^(۲۲)، توهین، و تهمت به دیگران یا غیبت (حرعاملی، ۱۳۱۶، ق، ج ۱۲، ۲۸۴؛ شعیری، بی‌تا، ۱۴۷^(۲۳))، و رفتارهای خطرناک در رانندگی، اگر موجب آسیب یا مرگ دیگران شود، افزون‌بر ضمانت دنیوی، در آخرت به‌عنوان قتل یا آزار مورد محاسبه و بازخواست قرار می‌گیرد.

در منطق اسلام، قاعده کلی این است که حق الله، مثل ترک نماز یا روزه یا ارتکاب گناهان فردی بدون ضرر به دیگری، با توبه بخشوده می‌شود، اما حق الناس به هر میزان و به هر صورت که باشد، بدون جلب رضایت صاحبان حق آمرزیده نمی‌شود؛ حتی اگر فرد، دارای بالاترین درجات قرب الهی باشد و با نیت پاک، جانش را در راه خدا فدا کرده باشد (عبدالرحیم، بی‌تا، ج ۴، ۱۷۳؛ احمدبن حزم، ۲۰۰۹، ج ۲، ۳۴۶^(۲۴)). نتیجه اینکه هرگونه رفتار، تصمیم، یا بی‌احتیاطی و بی‌توجهی که موجب آزار یا زیان به دیگری شود، بار اخروی سنگینی دارد. در مورد حق الناس، در قیامت خداوند نه‌تنها به نیت، بلکه به آثار عملی رفتارها با دیگران رسیدگی می‌کند. حق الناس، به‌عنوان یک اصل محوری در اسلام، به‌این معنا است هیچ ظلم یا آزار اجتماعی کوچک و بزرگی بی‌پاسخ نمی‌ماند.

نتیجه‌گیری

«زندگی کن و بگذار زندگی کنند. در زمین به اندازه کافی غذا برای همه هست. روی زمین به اندازه کافی جا برای همه هست. در زمین به اندازه کافی شغل برای همه هست. از آزار و اذیت دیگران دست بردارید. هرکس تنها مسئول اعمال و رفتار خودش است. از کنترل دیگران دست بردارید. به شما وظیفه پیامبری محول نشده و شما پیغمبر نیستید. نمی‌توان هیچ انسانی را به زور سعادتمند کرد یا به بهشت برد». این‌ها و صدها جمله مانند این‌ها، کوچک‌ترین مشکلاتی از جوامع دچار خشونت‌های بی‌صدا حل نمی‌کند. بخش عمده مشکلات و مسئله‌های خشونت‌زا را کسانی درست می‌کنند که قرار بود حل‌کننده مسئله باشند. بسیاری از خشونت‌های آشکار و بی‌صدا را کسانی ایجاد می‌کنند که برای نفی خشونت آمده بودند و بسیاری از حاکمان و تصمیم‌گیران با شعار و ادعای صلح و دوستی خشونت می‌ورزند. از اینجاست که مسائل جوامع انسانی، مانند یک کلاف سردرگم، به‌حدی پیچیده و درهم‌تنیده می‌شود که فهم آن‌ها نیز دشوار است؛ چه برسد به حل آن‌ها. اگرچه فهم و حل آن‌ها دست‌کم، محال ذاتی نیست، ولی فعلاً در کشورهای جهان سوم به محال‌عادی تبدیل شده است. برای فهم این پیچیدگی‌ها باید به فلسفه سیاسی رجوع کرد و ابتدا ماهیت انسان، جامعه، قدرت، سیاست، و حکومت را شناخت؛ سپس، به اندیشه‌های سیاسی و اندیشه‌های اجتماعی رجوع کرد تا راه‌حل‌های میان‌مدت و بلندمدت را نشان دهند. پس از آن، به دانش‌های سیاست، جامعه‌شناسی، روانشناسی، و دانش‌های میان‌رشته‌ای مرتبط دیگر رجوع کرد تا برنامه اجرایی را برای تحقق راهکارهای ارائه‌شده طراحی کنند، در مرحله بعد باید آن برنامه‌ها را به‌دست مدیران برگزیده‌شده در یک فضای رقابتی شفاف برپایه شاخص‌های شایسته‌سالاری داد تا در فرایندهای شفاف مبتنی بر نظارت و پاسخ‌گویی، اهداف تعیین‌شده در برنامه‌ها را پیگیری کنند. در این صورت می‌توان امید به کاهش نهادینه انواع خشونت‌های بی‌صدا و آشکار در جامعه داشت.

هر انسانی، تنها یک بار در این دنیا فرصت زندگی پیدا کرده است. شایسته است در این فرصت بی‌نظیر، استعدادها و خلاقیت‌هایش را شکوفا کند، به رشد و تعالی خود و توسعه و پیشرفت جامعه‌اش بپردازد، و با تمام وجود از همه مواهب زندگی، آن‌گونه که خود می‌خواهد، لذت ببرد. انسان‌های دیگر، به‌ویژه حاکمان، مدیران، و تصمیم‌گیران حق ندارند به دلایل مختلف این فرایند را دچار اختلال کنند. امروزه برای حکمرانی خوب، شاخص‌هایی مانند

حاکمیت قانون، مشارکت، نظارت، پاسخ‌گویی، شفافیت، کارایی و کارآمدی، مسئولیت‌پذیری، وفاق عمومی، برابری حقوق، اثربخشی، و... را برمی‌شمارند. یکی از مهم‌ترین شاخص‌هایی که برای سنجش یک حکومت مطلوب باید به آن توجه داشت، میزان خشونت‌های آشکار و پنهان در جامعه است. اینکه علل، عوامل، و دلایل این خشونت‌ها چه هستند و مقصران و بانیان و آغازکنندگان، چه کسانی بوده‌اند، بحث مرحله بعدی است. یک حکومت مطلوب و حکمرانی خوب، به‌عنوان مهم‌ترین اولویت و به هر قیمتی، تلاش می‌کند خشونت‌های آشکار، به‌ویژه خونریزی، را به حداقل ممکن و حتی صفر برساند، سپس، خشونت‌های بی‌صدای فیزیکی را ریشه‌کن کند، و در ادامه خشونت‌های بی‌صدای غیرفیزیکی را تا حد امکان کاهش دهد. اگرچه شاخص‌های حکمرانی خوب تا حد زیادی به کاهش خشونت‌ها منجر می‌شوند، اما کاهش خشونت‌های بی‌صدا باید به‌عنوان یک شاخص مستقل در ارزیابی‌ها و رتبه‌بندی حکومت‌ها مورد توجه قرار گیرد. تک‌تک مردم یک کشور، فارغ از دین، مذهب، نژاد، و هر نگرش و باور سیاسی-اجتماعی، می‌توانند و حق دارند و باید از حاکمان، مدیران، و تصمیم‌گیران جامعه خود بخواهند که زمینه‌های زندگی سعادتمندانه را برای آن‌ها فراهم کنند و به‌گونه‌ای عمل کنند که خشونت‌های بی‌صدا از جامعه ریشه‌کن شود. اگر نمی‌توانند، حاکمیت و اداره جامعه را در قالب سازوکارهای علمی به دیگران بسپارند.*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

یادداشت‌ها

۱. توریه به این معناست که انسان، در مقام پنهان کردن واقعیت از شنونده، کلامی بگوید که مراد وی از آن، معنایی غیر از دلالت اولیه و ظاهری آن کلام باشد. به بیان روشن‌تر، توریه، سخنی است که معنای آن به ظاهر درست است؛ اما آنچه مخاطب از آن درک می‌کند، نادرست و دروغ است؛ یعنی جمله صادق بیان می‌شود، اما موجب می‌شود مخاطب به اشتباه بیفتد و فریب بخورد؛ برای مثال، کسی به خانه شما زنگ می‌زند و می‌پرسد، برادرت منزل است؟ شما می‌گویید اینجا نیست. منظورت این است که اینجا که من ایستاده‌ام نیست، درحالی که او در اتاق دیگری است.
۲. نگارنده بین خشونت و مجازات تفاوت قائل می‌شود. خشونت، ذاتاً نامشروع و یک عمل غیراخلاقی است. مجازات براساس مجموعه‌ای از مبانی فکری و یک نظام حقوقی انجام می‌شود. در بیشتر موارد، مجازات، خشن است، یا ممکن است قانون، خشن و ناعادلانه باشد، یا برخی از وجوه را نادیده گرفته باشد، یا فرایند درستی را برای تأیید و توافق مردمان جامعه نیمه‌موده باشد. در چنین مواردی باید قانون ظالمانه و ناکارآمد و فرایندهای مربوطه را اصلاح کرد، ولی تازمانی که آن قانون وجود دارد، نمی‌توان عمل به آن را مصداق خشونت دانست.
۳. در قسمت پایانی مقاله به تفصیل شرح داده شده است.
۴. امام علی(ع) به بازخواست دنیوی متخلفان و مقصران در نظام سیاسی و اداری معتقد بود و حساب خدا در آخرت را جدا می‌دانست. در نامه‌ای به یکی از والیانش نوشت: ... به من خیر داده‌اند تو کشت زمین را برداشته و آنچه پایت بدان رسیده برای خود نگاه داشته‌ای، و آنچه در دست بوده، خورده‌ای. حساب خود را به من بازپس بده و بدان که حساب خدا، بزرگ‌تر از حساب مردمان است (نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی (علمی فرهنگی)، ۱۳۷۲، نامه ۴۰، ص ۳۱۳).
۵. سازمان‌هایی که رسماً به دولت وابسته نیستند، ولی از بودجه‌های دولتی استفاده می‌کنند، مثل جهاد دانشگاهی، مؤسسه پژوهشی و آموزشی امام خمینی، برخی نهادهای حوزوی، و... .
۶. در پیشینه پژوهش به این دسته‌بندی‌ها اشاره کردیم.
۷. مانند کبودی بدن، جراحت، بی‌هوشی و... .
۸. مانند داد و فریاد از درد و ناراحتی؛
۹. مقصود از ترافیک، عبور و مرور با انواع وسایل نقلیه است.
۱۰. اگر به دلایل نادرست و ناموجه، نارضایتی عمومی وجود دارد، نظام حکمرانی یا باید مردم را قانع کند که خطا می‌کنند و رضایت آن‌ها را به دست آورد، یا به خواسته‌های آن‌ها تن دهد، یا حکومت را به کسانی تحویل دهد که مردم رضایت دارند؛ حتی اگر ناحق و بر باطل باشند. «رضی‌العامه» یا رضایت عمومی، یکی از مفاهیم مهم سیاسی در فرهنگ و اندیشه سیاسی اسلامی است. برخی از احادیث، به گونه‌ای کلی به اهمیت رضایت مردم اشاره کرده‌اند و بعضی دیگر، به طور مشخص به رضایت مردم در حوزه سیاست و حکومت دلالت می‌کنند. حتی آن‌هایی که به طور کلی بر رضایت مردم تأکید دارند، به طریق اولی در حوزه سیاست و حکومت نیز صدق می‌کنند. تعدادی از احادیث در این مورد به شرح

زیر است: قال رسول الله عليه وسلم: «أحبّ الناس الى الله انفعهم للناس»؛ محبوب‌ترین مردم نزد خدا، کسی است که بیش از همه به مردم سود رساند (طبرانی، المعجم الأوسط، تحقیق: «طارق عوض الله، قاهره: دارالحرمین، ۱۹۹۵م، ج ۶، ص ۱۳۹، ح ۶۰۲۶)؛ امیرالمؤمنین علی (ع): «ولیکن أحبّ الامور إليك أوسطها فی الحقّ و أعمّها فی العدل و أجمعها للرعيّة فإنّ سخط العائمة یجحف برضی الخاصّة و إنّ سخط الخاصّة یغتفر مع رضی العائمة» (نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی (علمی فرهنگی)، ۱۳۷۲، نامه ۵۳، ص ۳۲۷؛ ابن شعبه حرانی، تحف العقول عن آل الرسول (ع)، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی و شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۲۵۶).

۱۱. شهرداری تهران در طول چند دهه نشان داده است که صلاحیت تصمیم‌گیری در مورد ساخت‌وسازهای این شهر را ندارد. تراکم‌فروشی، برج‌سازی، تبدیل فضای ورزشی و فضاهای سبز به ساختمان، به هم زدن بافت سنتی و تاریخی محله‌ها، و... از جمله خشونت‌ها یا جنایت‌های مدنی بوده‌اند که در این شهر رخ داده و صدها مشکل و مسئله، از جمله افزایش جمعیت مهاجر، افزایش خودرو و ترافیک‌های سنگین، آلودگی هوا، و... را در پی داشته است. گذشته از اینکه گفته می‌شود در پشت صحنه این مجوزها و ساخت‌وسازها، هزاران میلیارد رانت، رشوه، و سوءاستفاده نیز وجود دارد. شهرداری تهران در چند دهه گذشته، تهران را به یک شهر بی‌هویت، بی‌تاریخ، و به‌ظاهر مدرن با انبوهی از مشکلات روی گسل‌های خطرناک زلزله تبدیل کرده است.

۱۲. مقصود، حجم زیاد خودروها و کندی عبور و مرور است.

۱۳. روز پنجشنبه، ۳۰ دی ماه ۱۳۹۵، ساختمان پلاسکو واقع در چهارراه استانبول تهران آتش گرفت. این ساختمان، پس از سه‌ونیم ساعت فروریخت و طی آن، ۱۶ آتش‌نشان و ۶ شهروند کشته و ۴ نفر مفقود شدند. پس از آن با تجمیع همه امکانات و توان، بیش از سه ماه طول کشید تا این ساختمان، آواربرداری شود. موارد مشابه نیز به‌گونه‌ای متناوب در تهران رخ داده است.

۱۴. به‌عنوان مهم‌ترین مصادیق خشونت مدنی در این مورد می‌توان به کیف‌قاپی، موبایل‌قاپی، جیب‌بری، و انواع دیگر سرقت‌ها اشاره کرد.

۱۵. یکی از علل آسیب روحی و جسمی شهروندان، هدررفت وقت در صف‌های نانوائی، پمپ بنزین، و اداره‌های مختلف برای انجام کارهای اداری است.

۱۶. توهین به ادیان یا اقوام در بسیاری از کشورها جرم است (مانند قوانین ضد نفرت‌پراکنی در آلمان یا فرانسه).

۱۷. برای مثال، در حوزه احترام به کرامت انسانی، در آلمان و فرانسه، توهین نژادی، قومی، و دینی نه تنها غیراخلاقی، بلکه جرم است. مبنای آن، اصل اخلاقی «کرامت انسانی» است که در ماده ۱ قانون اساسی آلمان آمده است. این اصل می‌گوید: «۱. حیثیت انسان، مصون از تعرض، و رعایت و حمایت از آن، به‌عهده هیئت حاکمه است؛ ۲. بنابراین، ملت آلمان مصونیت از تجاوز و غیرقاب واگذار بودن حقوق انسانی را بنیاد هر جامعه بشری و صلح و عدالت در جهان می‌شناسد؛ ۳. حقوق اساسی نام‌برده ذیل قوای مقننه، مجریه، و قضائیه را به‌منزله قانون نافذی مقید می‌سازد». همچنین، در حوزه ایمنی و سلامت، رانندگی بی‌مبالا در همه کشورها جرم است؛ چون، اخلاقاً «بی‌توجهی به جان دیگران» پذیرفته نیست و اصل اخلاقی «ضرر نرساندن به دیگری» به قانون الزام‌آور تبدیل شده است. اینکه در عمل تاچه‌حد دولت‌ها توان و اقتدار تا این قوانین را اجرا کنند، بحث دیگری است.

۱۸. مانند اصل کرامت انسانی در ماده ۱ قانون اساسی آلمان.
۱۹. مانند «ممنوعیت تبعیض» در آمریکا که با استناد به متمم چهاردهم قانون اساسی و تفسیر دادگاه عالی، از یک اصل اخلاقی به اصل الزام آور حقوقی تبدیل شد.
۲۰. گاهی حق الناس در قرآن ذیل مفهوم «ظلم» توصیف شده است. قرآن، بارها هشدار داده است که ظلم به دیگران، تبعیض، آزار، و تضییع حقوق مردم، از بزرگترین گناهان است و در قیامت بی حساب نمی ماند؛ برای نمونه: «وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ» / گمان مبر که خدا از کار ستمگران غافل است (ابراهیم، ۱۴)؛ «وَيُلِّلُ لِلْمُطَفِّفِينَ، الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ» / وای بر کم فروشان که در معاملات به مردم زیان می رسانند (مطففین ۸۳)؛ و در مورد آزار دیگران می فرماید: «وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغْيِرٍ مَّا كَتَبْنَا لَهُمْ مِنْ آيَاتِنَا فَتَدْرِكُهُمْ بَخِيلَتُهُمْ نَذِيرًا» / و کسانی که مردان و زنان مؤمن را [با متهم کردن] به اعمالی که انجام نداده اند، می آزارند، بی تردید بهتان و گناه بزرگی به عهده گرفته اند (احزاب، ۳۳).
۲۱. «مَنْ أَدَىٰ مُؤْمِنًا فَقَدْ أَذَانِي، وَ مَنْ أَذَانِي فَقَدْ أَدَىٰ اللَّهَ» / هرکس مؤمنی را بیازارد، مرا آزرده و هرکه مرا بیازارد، خدا را آزرده است (محمد بن محمد شعیری، جامع الاخبار، نجف: المكتبة الحیدریه، بی تا، ص ۱۴۷)؛ «مَنْ أَدَىٰ ذَمِيًّا فَقَدْ أَذَانِي وَ مَنْ أَذَانِي فَقَدْ أَدَىٰ اللَّهَ» / هرکس یک ذمی (اقلیت دینی غیرمسلمان که در جامعه اسلامی زندگی می کند) را بیازارد، مرا آزرده است و هرکس مرا بیازارد، خدا را آزرده است (عبدالحمید بن ابی الحدید معتزلی، شرح نهج البلاغه، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۴۰۴ ه. ق، ج ۱۷، ص ۱۴۷)؛ پیامبر اکرم (ص) فرمود: «إِلَّا مِنْ ظَلَمَ مَعَاهِدًا أَوْ كَلَفَهُ فَوْقَ طَاعَتِهِ أَوْ انْتَقَصَهُ أَوْ أَخَذَ مِنْهُ شَيْئًا بِغَيْرِ طَيْبٍ نَفْسَهُ فَأَنَا حَجِيحٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» / آگاه باشید کسی که بر معاهدی ستم کند، یا پیمانش را بشکند یا او را به کاری بیش از قدرت و امکانش وادارد یا از او چیزی بدون رضایتش بگیرد، من او را در روز قیامت محاکمه و بازخواست می کنم (ابویوسف قاضی، کتاب الخراج، بیروت: دارالمعرفة، ۱۳۰۲ ه. ق، ۱۹۷۹ م. ص ۱۲۵)؛ امام ابی داوود سلیمان، سنن ابی داود، بیروت: دار احیاء السنة النبویة، بی تا، ج ۳، صص ۳۳۱-۳۳۱ و ۱۷۱؛ ابوبکر احمد بن حسین بن علی البیهقی، السنن الکبری، حیدرآباد: مجلس دائرة المعارف النظامیه الکفائیة فی الہند، ۱۳۴۴ ه. ق، ج ۹، ص ۲۰۵)؛ من ظلم معاهدًا و کلفه فوق طاقته فأنا خصمه یوم القیامه (محدث نوری، مستدرک الوسائل، قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۸ ه. ق، ج ۱۱، ص ۱۶۸؛ محمد بن حسن الحرانی، تحف العقول، تصحیح علی اکبر غفاری، قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ه. ق، ص ۲۷۱)؛ من آدی ذمیًّا فانا خصمه و من کنت خصمه و من کنت خصمه خصمته یوم القیامه (جلال الدین عبدالرحمن سیوطی، مختصر شرح الجامع الصغیر للمناوی، بی جا، دار احیاء الکتب العربیة، ۱۳۷۳ ق، ۱۹۵۴ م، ج ۲، ص ۲۶۹)؛ احمد بن علی خطیب بغدادی، تاریخ بغداد، بیروت، دارالکتب العلمیة، بی تا، ج ۹، ص ۳۴۳؛ احمد بن یحیی بن البلاذری، فتوح البلدان، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۳۹۸ ه. ق، ص ۱۶۲).
۲۲. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ» (حجرات، ۴۹)؛ «وَيُلِّلُ لِكُلِّ هُمْزَةٍ لَمْرَةً» (همزه، ۱۰۴).
۲۳. «وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَجِيمٌ» (حجرات، ۴۹).
- «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الْغِيْبَةُ أَشَدُّ مِنَ الزَّنَا فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ لِمَ ذَلِكَ قَالَ صَاحِبُ الزَّنَا يَتُوبُ فَيَتُوبُ

اللَّهُ عَلَيْهِ وَصَاحِبُ الْغَيْبَةِ يَتُوبُ فَلَا يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِ حَتَّى يَكُونَ صَاحِبُهُ الَّذِي اغْتَابَهُ يُحِلُّهُ» / پیامبر اکرم (ص) فرمود: غیبت کردن از زنا بدتر است، پرسیدند چرا؟ فرمود چون اگر زناکار توبه کند پذیرفته می شود، اما غیبت کننده بخشوده نخواهد شد تا غیبت شونده او را عفو کند (محمدبن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث، ۱۳۷۴ ش، ۱۳۱۶ هـ.ق، ج ۱۲، ص ۲۸۴؛ محمدبن محمد شعیری، جامع الاخبار، نجف: المكتبة الحیدریه، بی تا، ص ۱۴۷).

۲۴. پیامبر (ص) فرمود: «إِنَّ الشَّهيدَ يُغْفَرُ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا الدِّينَ [إِذَا الْحَقُّوقُ الْأَدْمِيَّةُ]» / شهید همه گناهانش بخشیده می شود، جز بدهی یا حقی که مردم به گردن او دارند (مبارکفوری، محمد عبدالرحمن بن عبدالرحیم (شارح)، تحفه الاحوذی بشرح جامع الترمذی، بیروت: دارالفکر، بی تا، ج ۴، ص ۱۷۳؛ علی بن احمد بن حزم، الاحکام فی اصول الاحکام، بیروت: المكتبة العصرية، ۱۴۳۰ هـ.ق، ۲۰۰۹ م، ج ۲، ص ۳۴۶).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه (۱۳۷۲). (ترجمه سیدجعفر شهیدی). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

ابن شعبه حرانی، ح. (۱۳۸۷). تحف العقول عن آل الرسول (ع) (جلد ۱). تهران: سازمان تبلیغات اسلامی و شرکت چاپ و نشر بین الملل.

ابوبکر احمد بن حسین بن علی البیهقی (۱۳۴۴). السنن الکبری (ج ۹). حیدرآباد: مجلس دائرة المعارف النظامیه الکفائیة فی الهند.

ابویوسف قاضی (۱۳۰۲). کتاب الخراج. بیروت: دارالمعرفة.

احمد بن علی خطیب بغدادی (بی تا). تاریخ بغداد (ج ۹). بیروت، دارالکتب العلمیه.

احمد بن یحیی بن البلاذری (۱۳۹۸). فتوح البلدان. بیروت: دارالکتب العلمیه.

ارسطا، محمدجواد (۱۳۷۹). اهتمام به آرای عمومی و دید مردم در نگاه علی (ع). فصلنامه حکومت اسلامی، ۱۷، ۲۴-۵.

ایمان، محمدتقی (۱۳۹۷). روش شناسی تحقیقات کیفی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

جلال الدین عبدالرحمن سیوطی (۱۳۷۳). مختصر شرح الجامع الصغیر للمناوی (ج ۲). بی جا: دار احیاء الکتب العربیه.

خنیفیر، حسین؛ مسلمی، ناهید (۱۴۰۲). مبانی و فصول روش های پژوهش کیفی (جلد ۲). تهران: نگاه دانش.

طبرانی (۱۹۹۵). المعجم الأوسط (تحقیق: طارق عوض الله؛ ج ۶). قاهره: دارالحرمین.

عبد الحمید بن ابی الحدید معتزلی (۱۴۰۴). شرح نهج البلاغه (ج ۱۷). قم: کتابخانه آیت الله مرعشی.

علی بن احمد بن حزم (۱۴۳۰). الاحکام فی اصول الاحکام (ج ۲). بیروت: المكتبة العصرية.

علی بن موسی، سید ابن طاووس (۱۳۷۵). کشف المحجّة لثمرّة المهجّة. قم: بوستان کتاب.

علیخانی، علی اکبر (۱۴۰۱). روش لایه ای در اندیشه پژوهی. تهران: نشر نگاه معاصر.

قاسمی، حمید (۱۴۰۰). مرجع پژوهش. تهران: نشر اندیشه آرا.

مبارکفوری، محمد عبدالرحمن بن عبدالرحیم (شارح) (بی تا). تحفة الاحوذی بشرح جامع الترمذی (ج ۴). بیروت: دارالفکر.

محدث نوری (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل (ج ۱۱). قم: مؤسسه آل البيت.

محمد بن حسن حر عاملی (۱۳۷۴). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.

محمد بن حسن الحرانی (۱۴۰۴). تحف العقول (تصحیح علی اکبر غفاری). قم: انتشارات جامعه مدرسین.

محمد بن محمد شعیری (بی تا). جامع الاخبار. نجف: المكتبة الحیدریه.

Agnew, R. (2006). *Pressured into Crime: An Overview of General Strain Theory*. New York: Roxbury Pub.

- Albrecht, G. (2005). Sociological Approaches to Individual Violence and Their Empirical Evaluation in W. Heitmeyer & J. Hagan (Eds.). *International Handbook of Violence Research*. (pp. 611-656). Netherlands: Springer Netherlands.
- Bandura, A. (1978). Social Learning Theory of Aggression. *Journal of Communication*, 28(3).
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture* (R. Nice, Trans.). London: Sage Publications.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture* (R. Nice, Trans.). London: Sage Publications.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (2014). *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Coser, A. L. (1964). *The Function of Social Conflict*. New York: Simon & Schuster.
- Dollard, J. (2001). *Frustration and Aggression*. Oxford Shire: Routledge.
- Solnit, A. J. (1972). Aggression: A View of Theory Building in Psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 20(3).
- Featherstone, R., & Deflem, M. (2003). Anomie and strain: Context and Consequences of Merton's Two Theories. *Sociological Inquiry*, 73(4).
- Ferracuti, F., & Wolfgang, M. E. (2010). *The Subculture of Violence: Towards an Integrated Theory in Criminology*. Oxford Shire: Routledge.
- Ferracuti, F., & Wolfgang, M. E. (Eds.). (2010). *The Subculture of Violence: Towards an Integrated Theory in Criminology*. Oxford Shire: Routledge.
- Ferracuti, F., & Wolfgang, M. E. (Eds.). (2013). *The Subculture of Violence: Towards an Integrated Theory in Criminology* (Reprint ed.). Oxford Shire: Routledge.
- Freud, S. (1961). *Beyond the Pleasure*. New York. London: WW. Norton & Company, Frustration-Aggression Theory
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3).
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3).
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. New York: Sage Publication Ltd.

- Galtung, J. (2014). *A Theory of Civilization: Overcoming Cultural Violence*. Kolofon Press.
- Greenland, I., & Göçek, F. M. (2022). *Cultural Violence and the Destruction of Human Communities*. Oxford Shire: Routledge.
- <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
- Lorenz, K. (2002). *On Aggression*. Oxford Shire: Routledge.
- McDougall, W. (2003). *An Introduction to Social Psychology*. New York: Dover Publications.
- Merton, R.K. (1949). Social Structure and Anomie: Revisions and Extensions. In R.N. Anshen (Ed.), *The Family: Its Functions and Destiny* (pp. 226-257). Harper.
- Merton, R.K. (1957). Social Structure and Anomie. In R.K. Merton (Ed.). *Social Theory and Social Structure* (pp.185-214). New York, The Free Press.
- Merton, Robert (1938). Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, 3(5).
- Messner, S.F., & Rosenfeld, R. (2012). *Crime and the American Dream*. Cengage Learning.
- Newman, G.R, Clarke R.V. G., Shoham, S.G. (1997). *Rational Choice and Situational Crime Prevention: Theoretical Foundations*. United Kingdom: Dartmouth.
- Pawlett, W. (2016). *Violence, Society and Radical Theory: Bataille, Baudrillard and Contemporary Society*. Oxford Shire: Routledge.
- Rickwood, D. (2011). Crime Culture and Violence. *Australian Journal of Forensic Sciences*, 43(4).
- Schinkel, W. (2010). *Aspect of Violence: A Critical Theory (Cultural Criminology)*. London: Palgrave Macmillan.
- United Nations General Assembly. (1993). *Declaration on the Elimination of Violence against Women (A/RES/48/104)*. Available at: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>.
- United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. Available at: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
- World Health Organization. (2002). *World Report on Violence and Health*. Geneva: WHO. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9241545615>
- Wright, J. P. (2010). *Rational Choice Theories: Oxford Bibliographies Online Research Guide*. Oxford: Oxford University Press.